ਅਗਸਤ 2002

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

Amrit Kirtan

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਬੰਧੀ ਤ੍ਰੈਭਾਸ਼ੀ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ
ਅੰਕ 8 ♦ ਸਾਲ ਚੌਦਵਾਂ ♦ ਅਗਸਤ 2002

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ
ਐਮ. ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ), ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ.

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)
ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬੈਦਵਾਨ
ਐਮ.ਏ., ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ.

ਸਹਿਯੋਗੀ
ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਸ. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ

ਮਿਤ੍ਰੁ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ	2	*ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰ*
ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ	5	*ਸੰਪਾਦਕੀ*
ਕੀ ਸਚਮੁਚ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗਲ ਹੈ?	7	ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਲਾਵਰੀ
ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਅਦੁੱਤੀ ਕੀਰਤਨੀਆ	10	ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
ਸਤਿਨਾਮ ਤੇਰਾ ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ	14	ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ
ਫੇਰੂ ਰਬਾਬ ਵਾਲਾ	19	ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾਊਂ
ਸਾਡੇ ਕੀਰਤਨੀਏ	20	ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸ
भक्ति का सर्वश्रेष्ठ माधयम संगीत	21	अमिता पाण्डे
Granthi Ji - Our Spiritual Mentor	27	Col. A. S. Rattan
ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆ	30	ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬੈਦਵਾਨ
ਸੁਰ ਲਿਪੀਆਂ	32	ਭਾਈ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ
ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ	34	ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ

♦ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ।
ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

♦ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: 4/8/90 ਮਿਤੀ 20/2/91 ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

♦ Donations are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 vide CIT/ CHD/ Tech./ 80-G/ 911 dated 23/05/2002 valid upto 31/03/2004

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ :

♦ ਦੇਸ਼: ਇਕ ਕਾਪੀ 15 ਰੁ., ਸਲਾਨਾ 150 ਰੁ., ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ 1500 ਰੁ.

♦ ਵਿਦੇਸ਼: ਸਲਾਨਾ 30 $, ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ 300 $

♦ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ
'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਜੀ।

ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਲਈ ਪਤਾ :
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)
1246/1, ਸੈਕਟਰ 22-ਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 022
ਫੋਨ : 0172-701396, 713915

ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ :
ਸੰਪਾਦਕ, 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ'
422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015
ਫੋਨ : 0172-772660

e-mail: drjagirsingh@rediffmail.com

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼, ਐੱਸ.ਸੀ.ਐੱਫ. 107, ਫੇਜ਼ -7, ਮੋਹਾਲੀ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

COMPUTER TYPE SETTING
sohal specials
Designers & Printers
Ph: 391443 Pg: 9610408677

ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ

♦ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਕਿੰਨੇ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਤਰਨ' ਪਰਚਾ ਬੰਦ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਅੱਜ ਜੂਨ ਮਹੀਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਅਨਮੋਲ ਵਸਤੂ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਲਮ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਰੂਹਾਨੀ ਤਾਕਤ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਛੇਤੀ ਨਵੀਂ ਨਰੋਈ ਕਰੇ।

- ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਹਲ, ਕੁਆਟਰ ਨੰ: 221, ਹਾਊਸਿੰਗ ਬੋਰਡ ਕਲੋਨੀ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ

♦ ਕੱਲ੍ਹ ਹੀ ਜੂਨ ਅੰਕ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ ਦਾ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਇਹ ਗੀਤ ਦਾ ਗਾਇਣ ਸਰਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਅੱਜ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਉਹੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਨੰਦ ਆ ਗਿਆ। 'ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਦ ਮਿਹਰਵਾਣ' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਲ ਸ਼ਬਦ ਹੋਰ ਭੇਜੋ ਜੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪੱਤਰ 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਅਪ੍ਰੈਲ ਅੰਕ ਭੇਜ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਜ਼ਰੂਰ ਭੇਜੋ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਉਂਗਲੀ ਪਕੜ ਕੇ ਚੱਲਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਦਕਾ ਜੋ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਾਸ ਫਿਰ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਆਪ ਦੇ ਸਿਰ ਹੱਥ ਰੱਖੋ। ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੈਂ ਅੱਜ ਹੀ ਉਹ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜੋ ਰਾਗੀ ਅੱਜ ਰਾਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਰਾਗਾਂ 'ਚੋਂ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਰੱਖਕੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਅਲਾਪ ਨੂੰ ਭੁੱਲਕੇ ਅਸੀਂ ਫਿਲਮੀ ਧੁਨਾਂ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

- ਸਤਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਲਾਜਖੰਡ

♦ ਕੱਲ੍ਹ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਤਰਨ' ਦੀ ਕਾਪੀ ਪਹੁੰਚੀ ਤੇ ਦੇਖ ਕੇ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਕਰਓ ਬੇਨੰਤੀਆ ਦਾ ਪੰਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਮ ਦੇਖ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਤੇ ਫਿਰ ਤੁਹਾਡਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਭਨਾ ਤੇ ਬੜੀ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸਿਹਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੋ। ਤੁਹਾਡਾ ਨੋਟ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਆ ਗਈਆਂ

ਲਹਿਰਾਂ ਲਖ ਸੈ ਆਨ ਡੁਬਣ ਦੇਇ ਨਾ ......
ਸ਼ੁਕਰ ਸ਼ੁਕਰ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਤੇ ਹੀ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖੇ।

- ਗੁਰਬਚਨ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, ਏ-202, ਸ਼ਿਲਾ ਲੇਖ, ਸ਼ਾਹੀ ਬਾਗ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਗੁਜਰਾਤ 380 004

♦ ਅੱਜ ਜੂਨ ਮਹੀਨੇ ਦਾ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਪੜ੍ਹਿਆ। ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਹਾਦਸੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਹੋ। ਪੂਰੇ ਵੇਰਵੇ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ ਮਨ ਉਤਾਵਲਾ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਖੋਜੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਦੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ।

ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਹੋ ਰਹੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵੱਲ ਭੀ ਤੁਸ਼ਾਂ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਨਿਰੋਲ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਾਜ਼ ਪਿਆਨੋ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਗੀ ਤਾਂ ਐਸੇ ਹਨ ਜੋ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਘਟ ਤੇ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਦੇ ਕਰਤਬ ਵਧੇਰੇ ਦਿਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋਰਠ ਰਾਗ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਭੀ ਕਈ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਰਾਗੀ ਕਾਫੀ ਚੰਗੇ ਹਨ। ਪਰ ਗੁਣੀ ਰਾਗੀ ਉੱਥੇ ਟਿਕਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸੈਟਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਚਾਂਦ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਜਥੇਦਾਰ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਇਕੱਲਾ ਇਕੱਲਾ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮਿਲਕੇ ਗਾਉਣ ਦਾ

ਰਿਵਾਜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਲੇ ਕਲੇ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਲੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਈ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਥੋੜੇ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਹੋਣ ਤਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ਼ ਨੇ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬੇਲੋੜਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਡੀਮਾਂਡ ਵਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕੁਆਲਿਟੀ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਜੁਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਮਕ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੁਮੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਗਿਣੇ ਚੁਣੇ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਜਿੰਨਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਜਥੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ।

ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਨੇ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਬੜੀ ਢਾਹ ਲਾਈ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਸਿਫਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਦੋ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕਵੀ ਭੀ ਸਨ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਭੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਰ ਭੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਢਾਢੀ ਭੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਘ ਜੀ ਨੇ ਕਬੀਓ ਵਾਚ ਬੇਨਤੀ ਚੌਪਈ ਲਿਖਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬਵੰਜਾ ਕਵੀ ਰੱਖੇ, ਬਵੰਜਾ ਰਾਗੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਮਾਗਮ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਵੀਂ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੀ ਪੁਛ ਪੜਤਾਲ ਘਟ ਜਾਣ ਨਾਲ, ਚੰਗੇ ਕਵੀ ਵੀ ਘਟਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਬੇਸਿਰ ਪੈਰ, ਛੰਦ ਮੁਕਤ ਖੁਲੀ ਵਾਰਤਕ ਵਰਗੀ ਲੇਖਣੀ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਮਟ ਆਲੋਚਕ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

- ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਰਤਨ, ਬੀ-15, ਲਾਜਪਤ ਨਗਰ-3, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 110 024

♦ ਜੂਨ ਦਾ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਪੱਤਰ ਨਹੀਂ ਛਪਿਆ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਈ ਪੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰ ਛਾਪਦੇ ਹੋ। ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ ਡਾ. ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕਾਬਿਲੇ ਤਾਰੀਫ ਸਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਜ ਲੇਖ ਵਲੋਂ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕਲਯੁਗ ਮਹਿ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਧਾਨਾ ਵਲੋਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੀਲਧਾਰੀ, ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ 'ਚ ਵਧ ਰਿਹਾ ਤਬਲੇ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਵਲੋਂ ਕਮਲੇਸ਼ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਰਮਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਇੱਕ ਗੁਰਸਿਖ ਸੰਜਮੀ ਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਅਜੀਜ਼ ਦਾ ਦੁਖਦਾਈ ਵਿਛੋੜਾ, ਧੰਨ ਕੀਰਤਨੀਏ ਧੰਨ ਸਰੋਤੇ ਵਲੋਂ ਰੇਣੁਕਾ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।)

ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਵਲੋਂ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਿਲਾਵਰੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਗ੍ਰੰਥ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ) ਵਿਚੋਂ ਰਾਗ ਸੋਰਠ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਤੇ ਝਪਤਾਲ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਾਲੇ ਸਬੰਧ ਦੇ ਅਰਥ ਵਲੋਂ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਘਰ ਘਰ ਦੀ ਫਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਆਦਕ ਲੇਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਾਬਿਲੇ ਤਾਰੀਫ ਸਨ।

ਜੁਲਾਈ ਦਾ 'ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ' ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀ ਤਹਿਰੀਰ ਕਾਬਲੇ ਤਾਰੀਫ ਸੀ, ਸ੍ਰ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਿਲਾਵਰੀ ਵਲੋਂ 'ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ' ਲੇਖ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦਰਾ ਦਾ ਲੇਖ 'ਕੀਰਤਨ ਨਿਰਮੋਲਕ ਹੀਰਾ', ਪ੍ਰੋ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ 'ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ' ਲੇਖ, ਸ੍ਰ. ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ' ਬਾਰੇ ਲੇਖ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਏ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸਾਬਰ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਅਰਦਾਸ' ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ੍ਰ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ 'ਇਕ ਤਾਲ' ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਦਿਕ ਲੇਖ ਸਭ ਸਮੱਗਰੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਸੀ।

- ਮੰਗਤ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ, C/o ਅਸ਼ੋਕਾ ਰਿਫਰੈਸ਼ਮੈਂਟ, ਮੰਡੀ ਹਰਜੀ ਰਾਮ, ਮਲੋਟ

♦ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੁਣਕੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ ਤਾਂ ਹਮਦੋਸਾਂ ਕਾ ਕਿਆ ਹਾਲ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਅਹਿਮਕ ਫਕੀਰ ਤੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਨਿਰਮਲ ਤਾਂ ਇਕ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਜਾਫਤਾ ਲਈ ਦੁਆ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀਆਂ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਕੇ ਬਾਹਰ ਆਈਆਂ। ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ 'ਬਾਣੀ ਗੌਰਵ' ਸੋ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਰਪਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਨਿਬੰਧ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅਮੁਲੇ ਪੱਤਰ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਵਿੱਚ ਛਪਕੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਖੱਟ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੀ ਐਚ ਡੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਖੁਭਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਜੀ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਿਆ। ਖਿਮਾ ਦਾ ਜਾਚਕ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਚੰਦਾ ਵੀ ਖਤਮ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਕਾਪੀ ਵੀ ਤੇ ਚੰਦਾ ਵੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ।

- ਚਾਨਣ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲ, 134/1 ਆਰ ਆਰ ਕਲੋਨੀ, ਜੇਲ ਰੋਡ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ 143 521

♦ ਜੁਲਾਈ ਦਾ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ 'ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਲੱਗਿਆ। ਬਾਕੀ ਬੀਬੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ, ਪ੍ਰੋ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਨ।

- ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੰਤਪੁਰਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਗੇਟ, ਸੰਗਰੂਰ

♦ ਉਮੀਦ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਸੁਖ, ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਵਿੱਚ ਹੋ। 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਦੁਆਰਾ ਆਪ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥਾ ਬਖਸ਼ੇ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੋ। 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਲਈ ਤਿਲਫੁਲ ਭੇਟਾ ਵਜੋਂ 500/- ਰੁਪਏ ਦਾ ਚੈਕ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਜੀ।

- ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, 147/15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

♦ ਜੁਲਾਈ 2002 ਦਾ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਵਿਚਲਾ ਮੈਟਰ ਆਪਣੀ ਹੀ ਤੁਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਿਤੀ ਸਮੁੱਚੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮੌਸੀਕੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਥਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮੌਸੀਕੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚਾਗੇ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਆਜ਼ਾਦਨਾ ਹਸਤੀ ਦੀ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹੀ ਚਿੰਤਨ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਕੇ ਇਸ ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਅਮੁੱਲ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਅੱਜ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੌਪ ਸੰਗੀਤਕਾਰੀ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਬਾਪ੍ਰਸਗਿੰਕ ਤੇ ਸਾਰਥਕ ਹੈ। ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਹੀ ਮੁਬਾਰਕਾਂ।

- ਡਾ. ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਖੀਵਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਟੀ ਪੀ ਡੀ ਮਾਲਵਾ ਕਾਲਜ, ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ (ਬਠਿੰਡਾ)

♦ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਹੁਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ? Are you fully fit, mobile and able to do your normal work? ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਮਰੱਥਾ ਬਖਸ਼ਣ ਕਿ ਆਪ ਪੰਥ ਦੀ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕੋ।

'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਆਪ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਅਪੀਲ ਤੇ ਦਲਾਵਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਤੇ ਤੁਛ ਜਿਹੀ ਭੇਟਾ 1000 ਰੁਪਏ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਆਸ ਹੈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰੋਗੇ।

- ਰਮੇਸ਼ ਸਿੰਘ, ਸੀ-131, ਸੋਨਾਰੀ ਵੈਸਟ, ਜਮਸ਼ੇਦਪੁਰ 831 011 (ਝਾਰਖੰਡ)

♦ ਉਮੀਦ ਹੈ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੇ। 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' (ਜੂਨ 2002) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਸੰਪਾਦਕੀ, ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਤੇ ਛਪਾਈ ਦੇਖ ਕੇ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਗਏ ਹੋ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕੋਟ ਕੋਟ ਧੰਨਵਾਦ।

'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਦੇ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲੇਖ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਆਮ ਸਰੋਤੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਾਕਫ਼ੀ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਇਲਮ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲੇਖ ਨੇ ਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ 'ਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਹੈ। ਕਮਲੇਸ਼ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਸ਼ਰਮਾ' ਦਾ ਤਬਲੇ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਵੀ ਇਸੇ ਦਾ ਪੂਰਕ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਟਿੱਪਣੀਆਂ (winners are people ਤੇ thought for the month) ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਨੋਬਲ ਉੱਚਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਫੋਨ 'ਤੇ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਜੋ ਅਨੰਦ ਹੈ ਉਹ ਫੋਨ ਦਾ ਨਹੀਂ।

- ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ 'ਕੇਸਰ', 1396, ਪੁਸ਼ਪਕ, ਸੈਕਟਰ 49-ਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ

ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ

ਬਰੇਲੀ ਤੋਂ ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮਨਕਾਨ ਜੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੇਂ ਸੰਗੀਤ ਤੱਤਵ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਡਾ. ਮਨਕਾਨ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ ਬੀ. ਕਾਮ, ਐਮ. ਏ. (ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ) ਐਮ. ਏ. ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਅਤੇ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਹੈ। ਆਪ ਬਰੇਲੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਦਿਵਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੋਹਾੜਾ ਪੀਰ, ਬਰੇਲੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਵਿਵਰਣ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ (ਗਾਇਨ, ਗੁਰੂ ਵਾਦਯ ਅਤੇ ਨਰਿੱਤ), ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਮਾਲਾ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕੀਤਰਨ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਲੱਖਤਾਵਾਂ, ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤਾਲਾਂ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਲਈ ਡਾ. ਮਨਕਾਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਨਾਲਾ, ਗਵਰਨਰ ਉਤਰਾਂਚਲ, ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਰੀਡਰ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ ਬਰੇਲੀ ਕਾਲਜ, ਪ੍ਰੋ. ਜ਼ਹਿਦ ਹੁਸੈਨ ਜ਼ੈਦੀ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ, ਰੁਹੇਲਖੰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਡਾ. ਆਰ ਪੀ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਬਰੇਲੀ ਕਾਲਜ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਸ਼ੀਕਾਂਤ ਅਗਨੀਹੋਤਰੀ ਮੁਖੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ, ਬਰੇਲੀ ਕਾਲਜ, ਡਾ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਮੁਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਭਾਗ, ਬਰੇਲੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਨਾਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਡਾ. ਮਨਕਾਨ ਨੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰ. ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਰਣਜੀਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਲਈ ਮੈਂ ਡਾ. ਮਨਕਾਨ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਜਦੋਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਐਡਰੈਸ ਗੁ: ਕੋਹਾੜਾ ਪੀਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਚੌਥੀ ਜਾਂ ਪੰਜਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਮਾਠਖੇੜਾ ਤਹਿ. ਬਿਲਾਸ ਪੁਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਰਾਮਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸਾਂ। ਉੱਥੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਸਕੂਲ ਨਵਾਂ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦੂਜਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਂ। ਖੇਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਛਾਲਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਚੱਲ ਪੈਂਦੇ। ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਹਫਤੇ ਵਾਲੀਆਂ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹੇ ਕੀਰਤਨ ਟੂਰ ਤਾਂ ਲੱਗਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਰਾਮਪੁਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਰਤਾਰ ਹੋਟਲ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੜਕੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਮੇਰੇ ਹਾਣ ਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੁੱਦਤਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਕੂਲ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਸਬਾ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡੋਂ 7 ਮੀਲ ਦੂਰ ਸੀ। ਬਰਸਾਤਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ 11 ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਛੇਵੀਂ ਸੱਤਵੀਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਕੱਚੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾ ਕੇ ਸਕੂਲ ਪਹੁੰਚਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਅਤੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਜਨੂੰਨ ਸੀ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਮੇਰੇ ਤਾਇਆ ਜੀ ਗਿਆਨੀ ਤਖ਼ਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੁੜਮ ਸ੍ਰ. ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਮੇਰੇ ਤੋਂ 2-3 ਸਾਲ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਚੰਗੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਹਰ ਸੋਮਵਾਰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਾਜ਼ਾਰ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਮੇਰਾ ਮਾਮਾ ਸ੍ਰ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਅਠਿਆਨੀ ਦਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮਾਮੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ਪਾਠੀ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਪਰ ਜ਼ਮੀਨ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਜੰਜਾਲ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਜਕੜ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ।

ਕੀਰਤਨ ਟੂਰ ਵਿੱਚ ਰਾਮਪੁਰ ਤੋਂ ਬਰੇਲੀ ਪੁੱਜਦੇ ਸਾਂ। 1959-60 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਉਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਤਾਸਿਆਂ ਵਾਲੀ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੋਹਾੜਾ ਪੀਰ ਵਿਖੇ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਉੱਥੇ ਇਕ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਵਰਕ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹਥੌੜੀਆਂ ਦੀ ਠਕ ਠਕ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਜਾਉਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਬਲਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਰਾਮਪੁਰ ਦੇ ਸੱਜਣ ਸਨ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਹੀ ਗਾਉਂਦਾ ਸਾਂ। ਸੰਗਤਾਂ ਜਦੋਂ ਤਾਰੀਫ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਸਫਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਆਈ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ।

ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 24-25 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਬਰੇਲੀ ਫਿਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਉਦੋਂ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਰਾਗੀ ਜਥਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜਾ ਬੜੀ ਧੂਮਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਾਲ ਵਿਸਾਖੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਵਸ ਇਕੋ ਦਿਨ ਹੀ ਆਏ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਦਿਨ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰ. ਮਨੋਹਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਲਾਭ ਤਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚੰਗੇਰਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਕੁਝ ਲਿਖ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਪਾਠਕ ਜੀ ਖਿਮਾ ਕਰਨਾ।

ਕੀ ਸਚਮੁਚ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗਲ ਹੈ ?

ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਲਾਵਰੀ

Tapovan, Amravati 444602 (Maharashtra)

ਜਦ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੱਲ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰਹਿਮ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਤਦ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਤਾਂ ਟੇਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਇੱਕ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਸੁਭਾ ਬਣ ਜਾਣ ਕਰਕੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੋਇ ਸੁਣੀਏ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਹਲਚਲ ਮਚ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤਨ-ਮਨ ਖਿੜ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲ ਪਈਏ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਠੰਢ ਪੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪਹੁੰਚਾਂਗੇ ਤਾਂ ਬਿਲਾਸ਼ਕ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦੇਖੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਕਈ-ਕਈ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ 'ਤੇ, ਪਰ ਸਾਡਾ ਚਿਹਰਾ ਮੁਰਝਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਰੋਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਕਲੇਜੇ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਵਸਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸੜਦੇ-ਕੁੜਦੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਖੋਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ? ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਰਹਿਮਤਾਂ ਜੋ ਦਰਜ ਹਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਆ ਵਸਣ ? ਜੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਸੜਦੇ ਧੁਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਦ ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:

1) ਅਸੀਂ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਸੁਖੀ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।
2) ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੀਤਲਤਾ ਵਸ ਸਕਦੀ ਹੈ।
3) ਸਾਡਾ ਹਿਰਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।
4) ਕਰੋੜਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਰਗਾ ਸੁੱਖ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।
5) ਸਾਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।
6) ਸਾਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।
7) ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਵੈਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
8) ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਿੱਚ ਜੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।
9) ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਮਾਨਸ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਸਮਝ ਕੇ ਸਭ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।
10) ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਜੀ ਕੇ ਬਿਸਰਾਮ ਨਿਧੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਹੋਰ ਸਾਫ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ 'ਸਚੇ ਕੀ ਕੋਠੜੀ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਜਗ ਨੂੰ ਜੇ ਨਾਮ ਵਿੱਚ ਜੀਵੀਏ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਗ ਨੂੰ 'ਮਹਾਂ ਭਇਆਨ ਉਦਿਆਨ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੇ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਦਤ ਹੈ ਸਚ ਨੂੰ ਝੂਠ ਤੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਸਚ ਕਹਿਣ ਦੀ।

ਕਲ ਜਦ ਸਾਧਾਰਣ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪੰਨ 707-708 ਤੇ ਇਹ ਪਉੜੀ:

ਮਹਾ ਭਇਆਨ ਉਦਿਆਨ ਨਗਰ ਕਰ ਮਾਨਿਆ॥
ਝੂਠ ਸਮਗ੍ਰੀ ਪੇਖਿ ਸਚੁ ਕਰਿ ਜਾਨਿਆ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਹੰਕਾਰਿ ਫਿਰਹਿ ਦੇਵਾਨਿਆ॥
ਸਿਰ ਲਗਾ ਜਮ ਡੰਡੁ ਤਾ ਪਛੁਤਾਨਿਆ॥
ਬਿਨੁ ਪੂਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਫਿਰੈ ਸੈਤਾਨਿਆ॥ (ਪੰਨਾ 707-708)

ਪੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਇਆ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਪ ਦੁਖੀ

ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗਲਤ ਸਮਝ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਇਕ ਭਇਆਨਕ ਜੰਗਲ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਸੁਹਣਾ ਨਗਰ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਦ ਸਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਉ ਵੇਖੀਏ ਕਿਵੇਂ?

1. ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਬੇਖਬਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਗੋਂ ਇਹੋ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਦਾ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। "ਸਮਾਨ ਸੌ ਬਰਸ ਕਾ ਪਲ ਕੀ ਖਬਰ ਨਹੀ", ਅਗਰ ਮੌਤ ਯਾਦ ਰਹਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਮਿਲਾਪੜਾ, ਸੁਖਾਵਣਾ, ਪ੍ਰੇਮਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਡਾ ਜੀ ਕਰੇਗਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੀਏ, ਆਪ ਹੰਕਾਰ ਰਹਿਤ ਜੀਵੀਏ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀਏ, ਸੰਤੋਖ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਨਾ ਸੜੀਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਨਗਰ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਐਸ਼ੋ-ਇਸ਼ਰਤ ਵਿੱਚ ਗੁਜਾਰਦੇ ਹਾਂ, ਸਿਹਤ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਸੀ- ਰਾਜਾ, ਪਰਜਾ, ਸੰਸਾਰ, ਮੰਡਪ, ਮਾੜੀਆਂ, ਸੋਨਾ-ਚਾਂਦੀ, ਕਾਇਆ, ਕਪੜ, ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਆਦਿ ਸਭ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਕੂੜ ਹੀ ਕੂੜ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਪਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਗੁਆ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਨਾਣਾ ਸੀ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਜੰਗਲ ਨੂੰ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਹੋਰ ਗੁਆ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਅਪਣੀ ਆਦਤ ਨਾਲ।

2. ਸਾਡੇ ਪੁੱਤਰ ਧੀਆਂ, ਜੁਆਈ, ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਸਭ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ ਪਰ ਅਸੀਂ ਮੋਹ ਦੇ ਚਿਕੜ ਵਿੱਚ ਮਾਇਆ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਵਿੱਚ ਝੂਠੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖ-ਦੇਖ ਕੇ ਸਚ ਸਮਝਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਸਚ ਦੇ ਉਘੜਣ ਨਾਲ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਪੈਸਾ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਸਾਕ-ਮਿਤਰ ਸਾਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਕਸੂਰ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ, ਨਾਮ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜੀਉਂਦੇ। ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਸੰਤੋਖ, ਧੀਰਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਸੁ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਵੀ ਗੁਆ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੇ। ਵੇਖੋ-

1) ਅੰਨੇ ਵਾਹ ਮੌਜਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਘਟ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਨਾ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਈ ਜਾਏ ਤਾਂ ਹਾਲ-ਦੁਹਾਈ ਪਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਰੋਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਆਪ ਹੀ ਖੋਹ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਾਡੇ ਤੇ।

2) ਜੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇਈਏ, ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦੇਈਏ ਤੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨੀਏ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਤਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਚਾਰ ਗੁਣਾ ਵਧ ਖੇੜਾ ਦਿੰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਦਇਆਲੂ ਹੈ।

3. ਹੁਣ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਇਸ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦ ਝੂਠ ਨੂੰ ਸਚ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰੋਧ ਵਿੱਚ ਜੀਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਕਰੋਧ ਸਾਡੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਟਕਰਾਂਦਾ ਹੈ, ਅੱਗ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਭਾਂਬੜ ਬਲਦੇ ਹਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਨਾਮ ਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਅੱਗ ਬੁਝਦੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਖੱਜਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਚਮੁਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਾ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਵਰਨਾ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਾਸਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭੁਲੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹੀ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੰਦਾ ਵਡਭਾਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਰਾਮਨਾਮ ਚੇਤੇ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬੰਧਨ ਕਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬੰਦਾ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਵੀ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵੀ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

4. ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਜਮਾਂ ਦਾ ਡੰਨ ਤਾਂ ਲਗਦਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇੱਥੇ ਹੀ ਬੰਦਾ ਡਾਹਡੀ ਦੁਖੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਵਿਸਾਰਿਆ ਉਹ ਸੁਆਹ ਖੇਹ ਹੋ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਝੂਠੇ ਪਿਆਰ

ਤਾਂ ਟੁਟਣੇ ਹੀ ਸਨ। ਜੀਵਦਿਆਂ ਵੀ ਕਈ ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਕਈ ਪੁਆੜੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਪਛਤਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੇ ਖੋਜ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਾ ਕਸੂਰ ਆਪਣਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ:

1) ਕਰੋੜਾਂ ਵਿਘਨ ਪੈਣਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਵਿਸਰ ਜਾਏਗਾ।
2) ਉਹ ਖਾਲੀ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਕਾਂ, ਕਾਂ ਕਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੀਕਣਗੇ।
3) ਬਿਪਤਾ ਹੈ ਹੀ ਉੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ।

ਪਿਆਰਿਉ, ਅਜੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਇਆਨਕ ਜੰਗਲ ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਰਨਾ ਕੀ ਪਵੇਗਾ? ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਤੇ ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਚਲੀਏ।

5. ਜਦ ਤੱਕ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਵਾਰਦੇ, ਅਸੀਂ ਸ਼ੈਤਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਫਿਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਪਰ ਜੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲਈਏ ਤਾਂ ਵੇਖੋ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ।

1) ਜੋ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹੈ ਉਹ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ।
2) ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਣ ਵਿੱਚ ਕਰੋੜਾਂ ਅਨੰਦ ਹਨ।
3) ਕਰੋੜਾਂ ਅਨੰਦ ਤੇ ਰਾਜ ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਹਰੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।
4) ਸਭ ਨੂੰ ਮਿੱਤਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।
5) ਸਾਡਾ ਨਾ ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
6) ਸਾਡੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤੀ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਲਿਆ ਕੇ ਸਰਬਤ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪੁਆਂਦੀ ਹੈ।
7) ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਆਪਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।
8) ਅਸੀਂ ਅਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਾਂ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਿੱਚ ਜੀਂਵਦੇ ਹਾਂ।
9) ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਮਿੱਠੀ, ਸਾਡਾ ਵਿਵਹਾਰ ਸੁੱਚਾ, ਤੇ ਸਾਡਾ ਕਰੈਕਟਰ ਸੁੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
10) ਜਾਗਤ ਜੋਤ ਦਿਨ ਰਾਤ ਜਗਦੀ ਹੈ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ।

ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ 'ਬੇਗਮਪੁਰੇ' ਵਿੱਚ ਜੀਂਦੇ ਹਾਂ।

A family is
where character is formed, values are learned,
ethics are created & Society is preserved.

A family is
where all members contribute & share,
cooperate & work, & accept their responsibilities
towards the good of group.

A family is
where each can find solace and comfort in grief,
pleasure & laughter in joy
& kindness & encouragement in daily living.

A family that prays together stays together.

With best compliments from a wellwisher

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਅਦੁੱਤੀ ਕੀਰਤਨੀਆ : ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਪ੍ਰਵਾਨਾ'

ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਯੂ ਪੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਨਗਰ ਤੋਂ ਪੰਜ ਮੀਲ ਪੂਰਵ ਵੱਲ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਮੁਖੀਆਲੀ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਗਿ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ ਹਨ, ਆਪ ਨੇ 'ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਿਦਿਆਲਾ' ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਲਗਭਗ ਤੀਹ ਸਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੇਰਠ, ਮੁਜ਼ੱਫਰਨਗਰ, ਸਹਾਰਨਪੁਰ, ਬਿਜਨੌਰ ਤੇ ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣਾਇਆ। ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਅਥਾਹ ਲਗਨ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਨ 1930 ਵਿੱਚ 'ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ' ਗੁ: ਰਕਾਬ ਗੰਜ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਦਾਖਲ ਕਰਾਇਆ। ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚੰਗੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸੋ, ਆਪ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇੰਜ 1936 ਤੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਿਦਿਆ ਭੰਡਾਰ ਟ੍ਰਸਟ, ਦਿੱਲੀ' ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਿਆਂ 'ਤੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਵਖਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਚੰਗਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਗਿਆਨੀ ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਉਸਤਾਦ ਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਅਨੁਭਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੀ। ਸੋ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਢਾਡੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਂਗ ਯੂ ਪੀ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਛੰਦ-ਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਹਰਿਆਣਵੀ ਤਰਜ਼ਾਂ (ਟਿਯੂਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਾਉਣੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੱਥਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਯੂ. ਪੀ. ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

1937 ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਲੋਂ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀਵਾਨ' ਪੂਰਵੀ ਅਵਧ ਗੋਰਖਪੁਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਸਕੱਤਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਤੱਕ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਸਾਲ ਸ੍ਰ. ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰ. ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਟਾਟਾ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਸੰਨ 1941 ਵਿੱਚ ਮੇਰਠ, ਮੁਜ਼ੱਫਰਨਗਰ, ਸਹਾਰਨਪੁਰ, ਬਿਜਨੌਰ, ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਦੇ ਕਸਬਾ 'ਗਜਰੌਲਾ' ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੱਟ ਸਿੱਖ ਚੌਧਰੀ ਸਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਹਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਗਿ. ਬਾਦਲ ਸਿੰਘ, ਗਿ. ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰ. ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਝੈਲ ਜਥੇਦਾਰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਗੋਕੇ ਪ੍ਰਿੰ. ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਤੇ ਲੀਡਰਾਂ ਨੇ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਨ 41 ਦੀ ਗਣ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਜੱਟ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਲਿਖਾਉਣ। ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹਰਿਆਣੇ ਦੀਆਂ ਤਰਜ਼ਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨ ਮੁਗਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਵਿਸ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਕਾਨਫਰੰਸ ਲਈ ਪੇਸ਼ਾਵਰ, ਬੰਨੂ-ਕੋਹਾਟ, ਰਾਵਲ ਪਿੰਡੀ ਆਦਿ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੇਵਾ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਇੰਜ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਜੀ ਯੂ ਪੀ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਾਪੁੜ ਵਲੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿੰਘ

ਸਜਾਇਆ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਅਥਾਹ ਲਗਨ, ਪ੍ਰੇਮ-ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਨਾ' ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਪ੍ਰਵਾਨਾ' ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ (ਕਵਿਤਾ) ਵਿੱਚ ਸੂਰਵੀਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘਾਂ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸ ਰਚੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ-ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ। ਯੂ ਪੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿੱਚ ਆਪ ਇਤਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਕਿ ਅਜੇ ਭੀ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਆਪ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬਣਾਏ ਭਜਨਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਭੀ ਯਾਦ ਹਨ। ਟੂਕ-ਮਾਤਰ ਕੁਝ ਤੁਕਾਂ ਇੱਥੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ:

1. ਟੇਕ - ਯਹ ਹੈ ਸਿੰਘੋਂ ਕੀ ਕੌਮ ਇਨੋਂ ਕਾ ਪੰਥ ਨਿਰਾਲਾ ਹੈ॥੧॥
ਇਨਕਾ ਕੋਈ ਘਰ ਬਾਰ ਨਹੀ ਹੈ, ਦੌਲਤ ਸੇ ਇਨ੍ਹੈ ਪਯਾਰ ਨਹੀ ਹੈ।
ਜੰਗ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕਾਰ ਨਹੀ ਹੈ, ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਇਨਕਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਲਗੀ ਵਾਲਾ ਹੈ।
ਸਵਾ ਲਾਖ ਕਹੈਂ ਏਕ ਜਨੇ ਕੋ, ਪਾਂਚ ਲਾਖ ਕਹੈਂ ਪਾਂਚ ਤਨੇ ਕੋ।
ਪੀਲੂ ਦਾਖ, ਬਾਦਾਮ ਚਨੇ ਕੋ, ਔਰ ਕਹੈਂ ਲੰਗੜੇ ਕੋ ਯਹ ਤੋ ਸਿੰਘ ਸੁਚਾਲਾ ਹੈ।

2. ਟੇਕ - ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪ੍ਰਾਨੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨਾ ਸੀਖਲੋ।
ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨਾ ਸੀਖਲੋ, ਧਰਮ ਪਰ ਮਰਨਾ ਸੀਖਲੋ॥੧॥
ਕੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਾਥ ਮੇਂ ਤੇਗ ਉਠਾਈ।
ਕਈ ਮੀਲ ਤੱਕ ਬਿਨਾ ਸ਼ੀਸ਼ ਕੇ, ਜਿਸਨੇ ਕਰੀ ਲੜਾਈ।
ਫਿਰ ਗਈ ਭਾਗ ਸਭ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਇਯੂੰ ਦੇਸ਼ ਪੇ ਮਰਨਾ ਸੀਖਲੋ॥੧॥

3. ਟੇਕ - ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਕੀ ਹਮਨੇ ਸ਼ਾਨ ਸਵਾਈ ਦੇਖੀ।
ਬਾਂਕੇ ਬੀਰ ਛਬੀਲਾਂ ਕੇ ਗਲ ਮੇਂ ਕਿਰਪਾਨ ਸਜਾਈ ਦੇਖੀ॥੧॥

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਯੁਕਤੀ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ। ਪਰ 1947 ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਨਾਲ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਗਏ, ਐਸੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ, ਮਾਰ-ਕਾਟ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਿੱਥੇ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਸੋ ਆਪ ਜੀ ਭੀ ਸਰਵਿਸ ਛੱਡ ਹਾਪੁੜ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਮੁਖੀਆਲੀ ਆ ਗਏ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਚੈਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੀ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਪਿੰਡ ਰਹਿ ਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਇੱਕ ਦੋ ਕੰਮ ਹੋਰ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਮਨ ਟਿਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਨਾਲੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸੋ, 1952 ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਆਪਣਾ ਰਾਗੀ ਜੱਥਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸਟੇਜਾਂ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਵਖਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਸੈਂਕੜੇ ਅਨਮਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਮਤ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਇੰਜ 52 ਤੋਂ 64 ਤੱਕ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਰਾਗੀ ਜੱਥਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਸੱਦੇ ਪੱਤਰ ਆਉਣ ਲਗ ਪਏ। ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਯੂ ਪੀ ਮਿਸ਼ਨ ਹਾਪੁੜ ਤੇ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ਼ ਥਾਪਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਸਾਲ ਇਸ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ, ਪਰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਮੰਗ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੇਵਾ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ।

ਦਸੰਬਰ 1966 ਵਿੱਚ ਈਰਾਨ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਗੁਰਪੁਰਬ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ। ਕਾਬੁਲ, ਈਰਾਨ, ਕੁਵੈਤ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨੋਹਰ ਕੀਰਤਨ-ਵਿਖਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਈਰਾਨ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 80 ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਈ ਭਾਈ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਲਈ ਲੰਡਨ (ਯੂ ਕੇ) ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੀਰਤਨ ਕਥਾ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਐਸਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਸਰਬ

ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲਾ ਪੁਰਬ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਲਈ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੱਦਿਆ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇੱਕਾ-ਦੁੱਕਾ ਰਾਗੀ ਜਥਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸੀ। ਖੈਰ, ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਲੰਡਨ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਐਸਾ ਭਾਇਆ ਕੇ ਮੁੜ ਦੇਸ਼ ਆਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾ ਰਹੀ। ਭਾਵ ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਹੀ ਜਰਮਨ, ਕਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਮਈ-ਜੂਨ ਦੀਆਂ ਸਾਲਾਨਾ ਛੁੱਟੀਆਂ ਬਿਤਾਉਣ ਜਦੋਂ ਵੀ ਦਾਸ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਿਆ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਥਾਂ ਠਿਕਾਣਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਸੁਣ ਖ਼ੂਨ ਭਿੱਜੀ ਤੇਗ ਹੇਠਾਂ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਫਿਰ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣਾ ਕਿ 'ਹਸਤਨਾਪੁਰ' ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪਿੰਡ ਐਸੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਖਾਨਦਾਨ (ਪ੍ਰਵਾਰ) ਵਸਦਾ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਇੰਡੀਆ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖੋਜ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਵੰਬਰ 1997 ਵਿੱਚ ਆਪ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਮੁਖੀਆਲੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਨਿਵੇਂ ਸਿਰੋਂ ਖੋਜ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਜਿਹੜੀ ਖੋਜ (ਰਿਪੋਟ) ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਗਈ, ਉਸ ਦਾ ਸਾਰ ਅੰਸ਼ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

ਸੰਨ 1967 ਵਿੱਚ ਦਾਸ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ (ਯੂ ਕੇ) ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਸਹਿਤ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਲੋਂ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਮਨਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕੀਤੀ ਖੋਜ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਆਈ ਅਤੇ ਮਨ ਨੇ ਹੁਲਾਰਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ 'ਪ੍ਰਵਾਨਿਆਂ' ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਤੂੰ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਪਿੰਡ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਦੱਸ ਕੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਾ ਕਿਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਯਾਦ ਕਾਇਮ ਕਰ ਸਕਣ। ਸੋ ਉਸੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਦਾਸ ਨਵੰਬਰ 1997 ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਮੁਖੀਆਲੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੋਂ ਖੋਜ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਹਸਤਨਾਪੁਰ' ਦਾ ਜੱਟ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ, ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜੱਟ ਪ੍ਰਵਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਸੈਫਪੁਰ ਨਗਲਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਭੀ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਘਰ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ, ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਸੈਫਪੁਰ ਕਰਮਚੰਦ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਘਰ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸਰੀਕਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕੋ ਘਰ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਸ ਸਿਦਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕਿਵੇਂ ਇਕ ਥਾਂ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬੰਦੇ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੋਈ ਬੈਸੂਮਾਂ ਅਤੇ ਕੋਈ ਲਿਲੋਹਾ ਪਿੰਡ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਭੀ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਤਹਿਸੀਲ ਮੁਆਨਾ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੀਲ ਦੂਰ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਬੈਸੁਮਾਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੀਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੰਦੇ ਅਜੇ ਵੀ ਗ੍ਰੰਥੀ ਹਵੇਲੀ ਆਖਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਲਿਲੋਹਾ ਵਿਖੇ ਉਸ ਮੁਹੱਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ 'ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੱਟੀ ਹੈ', ਜਿੱਥੇ ਕੁਝ ਘਰ ਅਜੇ ਭੀ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਪਿੰਡ ਸੈਫਪੁਰ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਹੀ ਵਸੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਥਾਂ ਸੈਫਪੁਰ ਕਰਮਚੰਦ ਹੀ ਹੈ।

ਉੱਤੇ ਲਿਖੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ 'ਟੌਹੜਾ ਸਾਹਿਬ' ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ ਐਲ ਸੀ (ਬਾਜਪੁਰ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਕਰਾਓ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਘਲਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਖੋਜੀ ਸੱਜਣ ਉੱਥੇ ਗਏ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਤਸੱਲੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਕਾਰ ਸੇਵਾ) ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਨ 2000 ਵਿੱਚ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ ਜਿੱਥੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜੰਮ ਪਲ ਹੋਇਆ।

13 ਅਪ੍ਰੈਲ 2000 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਚਲਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਝੂਮ ਉਠੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮਨੋ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ, ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸੁਪਨਾ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਭੀ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਨਾਨਕ ਸਰ ਠਾਠ) ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸਰਬ ਧਰਮ ਸੰਮੇਲਨ' ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਭੇਜਿਆ। ਪੰਜ ਸੱਤ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਤਕਲੀਫ ਹੋਈ ਅਤੇ 25 ਜੂਨ ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਸਵੇਰੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਭੀ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਆਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ, ਉਪਰੰਤ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਏ ਗਏ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕੀਰਤਨੀਆ ਕਥਾਕਾਰ ਤੇ ਅਣਥੱਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੱਸਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਗੂ ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੌਹਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ 'ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਯੂ ਪੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਆ ਕੇ 'ਪੰਥ ਅਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼' ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਲਈ ਡੱਟ ਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਪੰਥਕ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਕਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ ਕੇ 60 ਸਾਲ ਤੱਕ ਪੰਥ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਸਨ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪੰਥ ਦੀ ਬੇਹਿਤਰੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ'

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਇਹ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਅਦੁੱਤੀ ਕੀਰਤਨੀਆ, ਕਵੀ ਤੇ ਕਥਾਕਾਰ, ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਵਡੇਰੀ ਆਯੂ ਤੱਕ ਭੀ ਹਰ ਸਮੇਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ 'ਪ੍ਰਵਾਨਾ' ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਫ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪੰਥਕ ਸੇਵਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪੰਥ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੀ ਰਹੇਗੀ ਐਸਾ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ।

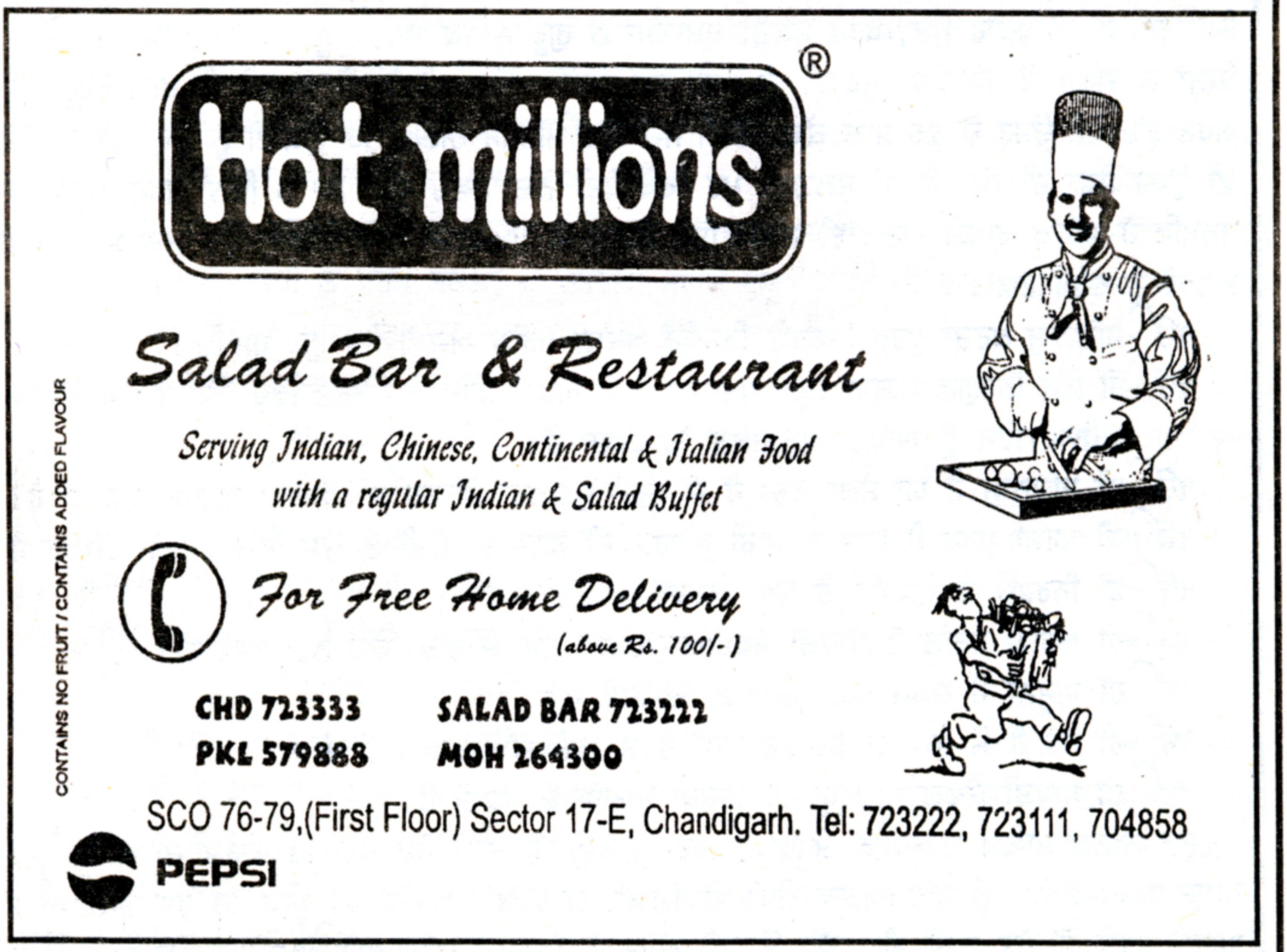

ਸਤਿਨਾਮ ਤੇਰਾ ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ

ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ

3027, ਸੈਕਟਰ 27-ਡੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਸਾਡੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਿਯੁਗ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜੁਗ ਦੁਆਪਰ, ਤਰੇਤਾ ਤੇ ਸਤਿਜੁਗ ਹੀ ਮੰਨੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਨਾਮ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਉਧਾਰ ਲਈ ਉਤਮ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਨਾਤਨ ਸਭਿਅਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ॐ (ਓਮ) ਅੱਖਰ ਰਾਹੀਂ ਸਤਿਯੁਗ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੁੰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਅੱਖਰ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਵੀ ਹਰ ਜੁਗ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਨਾਤਨ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਜਿਨੇ ਵੀ ਸ਼ੁਭ ਮੰਤਰ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਓਮ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੀ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਮ ਭੂਰਭਵਯ... ਪਰਚੋਦਿਯਾਤ ਜਾਂ ਓਮ ਨਮੋ ਸ਼ਿਵਾ ਜਾਂ ਓਮ ਜੈ ਜਗਦੀਸ਼ ਹਰੇ... ਆਦਿ ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੈਨ ਮੱਤ, ਬੁਧ ਮੱਤ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਨੇ ਓਮ ਅੱਖਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਚਾਹੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦੇ ਕਈ ਰਵਾਜਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ।

ਜੈਨ ਮੱਤ ਦੀ ਵੀਰ ਸਤੁਤੀ ਜੈ ਮਹਾਂਵੀਰ ਪ੍ਰਭੂ। ...ਓਮ ਜੈ ਕੁਨਡਲਪੁਰ ਮੇਂ ਜਨਮੇ ...ਓਮ ਜੈ ਦੀਨਾਨਾਥ ਦਯਾਨਿਧੀ, ... ਓਮ ਜੈ ਅਰਜਨ ਮਾਲੀ ਗੌਤਮ, ...ਚਰਨ ਬਲਹਾਰੀ। ਓਮ ਜੈ॥

ਬੁੱਧ ਮੱਤ: ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਮਸਕੀਨ (ਜੋ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਥਾ ਵਾਚਕ ਹਨ) ਦੀ ਖੋਜ ਅਨੁਸਾਰ ਬੁਧ ਮੱਤ ਵਿੱਚ ਵੀ 'ਓਮ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਮੁਢਲੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਹਕੂਮਤ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਤੇ ਮਜਹਬੀ ਜੁਲਮ ਢਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸ ਕਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਨਤਾ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ, ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਮਾਤਲੋਕ 'ਚ ਭੇਜਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਲੁਕਾਈ ਨੂੰ ਸੁੱਚੀ ਸੇਧ ਦੇਣੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਸਚਾਈ ਦੇ ਪਰਮ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਮਰ ਦੇ 26 ਸਾਲ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਲੁਕਾਈ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉਪਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਬੇਈਂ ਨਦੀਂ ਵਿਚ ਚੁੱਭਾ ਲਾ 3 ਦਿਨ ਅਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੇ ਸਨਮੁਖਿ ਹੋ ਭਵਿੱਖ ਵਾਸਤੇ ਅਗਵਾਈ ਲਈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਜੋ ਪ੍ਰਮਸ਼ਕਤੀ ਬਾਰੇ ਦੇਖਿਆ ਉਹ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਰਾਹੀਂ ਲੁਕਾਈ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ।

ੴ -ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ੴ -ਹੀ ਇੱਕ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਜੋ ਅਪਨੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਸ ਸਮਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ 'ਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ੴ -ਹੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਹੈ ਯਾਂ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗੰਤਰਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ੴ -ਹੀ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ੴ -ਹੀ ਨਿਰਭਉ ਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ੴ -ਹੀ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ/ਹਸਤੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ੴ -ਹੀ ਅਜੂਨੀ ਹੈ ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੇ ਗੇੜ 'ਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ੴ -ਹੀ ਸੈਭੰ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ।

ੴ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਮਾਨੇ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਤਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਅਨੇਕ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ 'ਚ ਰੁਝ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਅਸਲੀ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਈ ਸੀ, (ॐ) ਓਮ ਦੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਨ ਕਰਕੇ ੴ ਅੱਖਰ ਘੜਿਆ ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ

ਸਿਫਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਜਪਨ ਲਈ ਨਸੀਅਤ ਦਿੱਤੀ।

ਜਪਿ ਮਨ ਸਤਿਨਾਮ ਸਦਾ ਸਤਿਨਾਮੁ॥
ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਮੁਖ ਊਜਲ ਹੋਈ ਹੈ ਨਿਤ ਧਿਆਈਐ ਹਰਿ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰੰਜਨਾ॥ ਪੰਨਾ 670

ਇਸ ਸਤਿਨਾਮੁ (ੴ) ਨੂੰ ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ ਵੀ ਦਰਸਾਇਆ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਤਿਜੁਗ ਤਰੇਤਾ ਤੇ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਆਈ ਹੈ।

ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ ਕਥੇ ਤੇਰੇ ਜਿਹਬਾ।
ਸਤਿਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ॥ (ਪੰਨਾ 1089)

ਭਾਵੇਂ ਦੂਸਰੇ ਜੁਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜਨਤਾ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਹਰਿ ਹਰਿ, ਰਾਮ ਰਾਮ, ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ, ਗੋਪਾਲ ਗੋਪਾਲ, ਨਰਾਇਣ ਨਰਾਇਣ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਧਿਆਉਂਦੀ ਰਹੀ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਓਮ ਜਾਂ ਨਿਰੂਪਨ ੴ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹੀ ਤੇ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ। ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ (ਪੋਥੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ) ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗਰਹਿ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਓਟ ੴ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਲਈ ਹੈ। ਹਰਪਾਠ ਅਰੰਭ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਰਾਗ ਪ੍ਰਤੀ ਬਾਣੀ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਵਾਉਣ ਵੇਲੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ॥ 31 ਵਾਰੀ
ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥ 9 ਵਾਰੀ
ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥ 528 ਵਾਰੀ

ਹਰ ਵਾਰੀ ਔਟ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ, 'ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ਕਿ (ੴ) ਪ੍ਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਸਿਮਰਣ ਦੁਆਰਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹਉਮੈਂ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸੇਵਾ ਨ ਹੋਵਈ, ਤਾ ਮਨੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ॥ (ਪੰਨਾ 560)

ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੀ ਫਾਹੀ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਤੇ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਸਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਏ ਜਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਦਰਜ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਭਾਈ ਰੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਪਤਿ ਹੋਇ॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਦਾ ਧਿਆਈਐ ਮਲੁ ਹਉਮੈ ਕਢੈ ਧੋਇ॥ (ਪੰਨਾ 28/ਪਾ: 3)
ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਵੈ ਕੋਇ॥
ਹਉਮੈ ਮਮਤਾ ਨਾਸੁ ਹੋਇ ਦੁਰਮਤਿ ਕਢੈ ਧੋਇ॥ (ਪੰਨਾ 1313/ਪਾ: 4)
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹੈ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਪਾਏ ਰਾਮ॥
ਹਉਮੈ ਮਾਇਆ ਬਿਖੁ ਹੈ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਖੁ ਲਹਿ ਜਾਏ ਰਾਮ॥ (ਪੰਨਾ 538/ਪਾ: 5)
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਰਿ ਮੈ ਗਹਿਓ ਜਾ ਕੈ ਸਮ ਨਹੀਂ ਕੋਇ॥
ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ ਸੰਕਟ ਮਿਟੈ ਦਰਸੁ ਤੁਹਾਰੋ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ 1429/ਪਾ: 9)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿ ਹਰਿ (ਜੀਵਨ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਹਊਮੈਂ ਬਿਖ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਮ (ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਸਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਰਮੀ ਹੋਈ ਹੈ) ਨਾਮ ਜੇ ਮਨ 'ਚ ਵਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਜੈਸਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਰਾਹੀਂ ਸੰਕਟ ਮਿਟਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹਰਿ ਹਰਿ,

ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਈ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਦਰਜ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਮਹਾਨਤਾ ਦ੍ਰਿੜਾਈ ਹੈ ਤੇ ਹੁਕਮ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਨ ਤੋਂ ਔਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਪੂਰਬਲਾ ਜੁਗ ਤਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਤੇ ਸਤਿਜੁਗ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੧ਓ ਦੇ ਪੂਰਬਲੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਹਰਿ, ਹਰਿ, ਰਾਮ, ਰਾਮ ਓਮ (ਓਂ) ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੇਣੀ/ਅਪਣਾਉਣਾ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਲਈ ਬਨਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਹੁਕਮ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਤਾਕੀਦ ਵੀ। ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ੧ਓ ਹਰਿ ਹਰਿ, ਰਾਮ ਰਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਣ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਦਾਸ ਦੀ ਨਾਮ ਬਾਰੇ ਕਈਆਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਹੈ ਕਈ ਪੱਤਰ ਵੀ ਆਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸਵਾਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹੀ ਸਿਮਰਣ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਦੇ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਹੈ ਜਪ ਹਉਮੈ ਖੋਈ॥

ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਕਿਸੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੇਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਉਪਰ ਦਰਸਾਏ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨੇ 28, 538, 1313 ਅਤੇ 1429 ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਤੇ ਹਰਿ ਹਰਿ, ਰਾਮ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਣ ਲਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਨੂੰ ਮਨੋ ਔਹਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ (ਜਿਸਨੂੰ ਸਿੱਖ ਅਪਣਾ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ) ਵਿਚ 6-7 ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰ ਬਿੰਦ 'ਚੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਉਚਾਰੀ ਬਾਣੀ ਕਲਮ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸਗੋਂ ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਬਾਰੇ ਇਹ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ।

ਹਮਰੇ ਜਗਜੀਵਨੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰਾਨ॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਊਤਮ ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ ਭਾਇਓ ਗੁਰ ਮੰਤੁ ਦੀਊ ਹਰਿ ਕਾਨ॥ (ਪੰਨਾ 1335)

ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਪੰਨਾ 1402-03 ਤੇ ਦਰਜ ਹੈ ਵੁਹ ਕੇਵਲ ਇਕ ਭੱਟ 'ਗਯੰਦ ਜੀ' ਦੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਤੀ ਅਸਚੱਰਜਤਾ ਜਾਂ ਧਨਿ ਧਨਿ ਜਾਂ ਵਾਹਿ ਵਾਹਿ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਹੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪਣ ਦਾ। 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿ ਜੀਉ' ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ-

ਸੋ ਸਤਿਗੁਰ ਧਨਿ ਧਨਿ ਜਿਨ ਭਰਮ ਮੜ ਤੋੜਿਆ॥
ਸੋ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਹਿ ਵਾਹਿ ਜਿਨ ਹਰਿ ਸਿਉ ਜੋੜਿਆ॥

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ 40 ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੇਵਲ ਸਤਿਨਾਮੁ (੧ਓ) ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਵਾਰ 1 ਪਉੜੀ 1	- **ਨਮਸਕਾਰ ਗੁਰਦੇਵ ਕੋ ਸਤਿਨਾਮੁ ਜਿਸ ਮੰਤਰ ਸੁਣਾਇਆ।**
ਵਾਰ 1 ਪਉੜੀ 23	- **ਕਲਜਗੁ ਬਾਬੇ ਤਾਰਿਆ ਸਤਿਨਾਮੁ ਪੜਿ ਮੰਤਰ ਸੁਣਾਇਆ।**
ਵਾਰ 1 ਪਉੜੀ 37	- **ਜੀਤੀ ਨਉਖੰਡ ਮੇਦਨੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਾ ਚਕਰ ਫਿਰਾਇਆ।**
ਵਾਰ 1 ਪਉੜੀ 83	- **ਬਾਬਾ ਬੋਲੇ ਨਾਥ ਜੀ ਸਬਦ ਸੁਨਹੁ ਸਚੁ ਮੁਖਹੁ ਅਲਾਈ।**
	- -
	ਸਤਿਨਾਮੁ ਬਿਨ ਬਾਦਰਿ ਛਾਈ।
ਵਾਰ 2 ਪਉੜੀ 11	- **ਅਮਰਹੁ ਅਮਰ ਸਮੇਉ ਅਲਖ ਆਲੋਇਆ।**
	ਰਾਮ ਨਾਮ ਅਰਿਖਉ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੋਇਆ।
ਵਾਰ 23 ਪਉੜੀ 1	- **ਸਤਿਰੂਪ ਗੁਰ ਦਰਸਨੋ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਅਚੱਰਜੁ ਦਿਖਾਇਆ।**

ਸਤਿਨਾਮ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਧਿਆਇਆ।

ਵਾਰ 2[illegible] ਪਉੜੀ 1 - **ਸਤਿ ਰੂਪ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਉ ਜਪਾਇਆ।**
ਧਰਮ ਸਾਲ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡ ਵਸਾਇਆ।

ਵਾਰ 4[illegible] ਪਉੜੀ 1 - **ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਸਤਿ ਸਰੂਪੁ ਨ ਕਦਹੀ ਊਰਾ।**
ਸਾਧੁ ਸੰਗਤਿ ਸਚਖੰਡ ਵਸਿ ਅਨਹਦ ਵਜਾਏ ਤੂਰਾ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੱਕ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਾਰ ਨੰ: 1 ਪਉੜੀ 23-48 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕੇਵਲ ਸਤਿਨਾਮ (ੴ) ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਉਧਾਰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਾਰ ਨੰ: 1 ਪਉੜੀ 39 ਰਾਹੀਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਨਤਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

ਸਤਿਜੁਗਿ ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਸਦੇਵ ਵਵਾ ਵਿਸਨਾ ਨਾਮ ਜਪਾਵੈ॥
ਦੁਆਪੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰ ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹਾਹਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਜੀ ਰਾਰਾ ਰਾਮ ਜਪੇ ਸੁਖ ਪਾਵੈ॥
ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗਗਾ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੁ ਅਲਾਵੈ॥
ਚਾਰੇ ਜਾਗੇ ਚਹੁ ਜੁਗੀ ਪੰਚਾਇਣ ਵਿਚਿ ਜਾਇ ਸਮਾਵੈ॥
ਚਾਰੋ ਅਛਰ ਇਕੁ ਕਰਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪੁ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਾਵੈ॥
ਜਹਾ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰਿ ਤਤਾ ਸਮਾਵੈ॥

ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਸਨਾਤਨੀ ਸਭਿਅਤਾ 'ਚ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਧਿਆਉਣ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਸਗੋਂ ਓਮ (ੴ), ਹਰਿ ਹਰਿ, ਰਾਮ ਰਾਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਗਤੀ ਹੁੰਦੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਹੀ ਹੈ। 1-40 ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਵਲੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ। ਵਾਰ ਨੰ: 41 ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਾਂ ਹਰਿ ਨਾਮ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਉਚਾਰਦੇ ਦਰਸਾਏ ਹਨ। ਵਾਰ 41 ਦੇ 28 ਬੰਦਾਂ ਵਿੱਚ 12 ਵਾਰੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇੰਜ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਲਿਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਘੜਿਆ ਸੀ ਤੇ ਵਾਰ ਨੰ: 13 ਪਾਉੜੀ 2 ਵਿੱਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੈ 'ਜਪਿ ਹਉਮੈ ਖੋਈ' ਤੁਕ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੰਤਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਵਾਰ ਨੰ: 12 ਪਉੜੀ 17 ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਦਰਸਾਇਆ ਕਿ-

ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰੁ ਕਰਿ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਅਨੂਪ ਦਿਖਾਇਆ।
ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਅਗੋਚਰਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਾਇਆ॥

ਜਦੋਂ ਕਿ ਵੇਦਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ, ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਕੁਰਾਨ ਅੰਜੀਵ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਅੱਜਕਲ੍ਹ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਮੰਤਰ ਅਪਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਾਪ ਜਾਂ ਸਿਮਰਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਇਹੀ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ੴ, ਹਰਿ ਹਰਿ, ਰਾਮ ਰਾਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸਿਮਰਣ ਕਰਨਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁਝ ਚੁਭਨ ਜਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਅਸਲੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲਿਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਦੂਰ।

ਕਈ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ

ਸਬੰਧ 'ਚ ਦਾਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਵਾਰੀਖ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗਰੰਥ' ਦੀ ਜਿਲਦ ਨੰ: 12 ਪੰਨਾ 5050 ਨੂੰ ਵਾਚਿਆ ਹੈ ਜੋ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਹੈ:

ਕਹਹੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਿਯ ਉਪਦੇਸਾ। ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਥਿਰ ਸਿੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸਾ॥
ਜਪੁ ਜੀ ਪਾਠ ਪ੍ਰਥਮ ਕੀ ਲੀਨਾ। ਬਹੁਰ ਸ੍ਵੈਯੇ ਪਢਿਯੋ ਕੀਨਾ॥
ਪੌੜੀ ਪੰਚ ਅਨੰਦ ਪਢਯੋ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੈ ਬਹੁਤੇ ਬਢਯੋ ਹੈ॥

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਪੁ ਜੀ, ਸਵੱਯੇ ਤੇ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜੋ ਹੁਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਪੁਜੀ, ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ ਤ੍ਵ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਵੱਯੇ, ਕਬਿਯੋ ਬਾਚ ਬੇਨਤੀ ਚੌਪਈ, ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ 40 ਪੌੜੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ 'ਚ ਬਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਜੋ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਣੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ 'ਤੇ ਚਲਣ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਸਚਿਆਰ ਬਣਾ ਸਕਣ, ਹਉਮੈ ਖਤਮ ਕਰ ਸਕਣ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਣ। ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਤਵਾਰੀਖ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣੀ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਨਦੀ।

ਕਈ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਹਰਿ ਹਰਿ ਦਾ ਸਿਮਰਣ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਵਾਂਗੇ ਤੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਸਾਡੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਰਾਮ ਰਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਰਾਜਾ ਦਸ਼ਰਥ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ ਤੇ ਹਨੂੰਮਾਨ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋ ਜਵਾਂਗੇ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਹਿੰਦੂਮਤ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ 240 ਸਾਲ ੧ੳ ਹਰਿ ਹਰਿ, ਰਾਮ ਰਾਮ ਹੀ ਜਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਜਪਾਇਆ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਹੀ ਦੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਅਸਲ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਰਵਾਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨੂੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜੋ ਜਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਦੇਣਹਾਰ ਹੈ ਤੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਰਮੀ ਹੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਅੱਨਭਵ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਿਰਮਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਭੁਲੇਖਾ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ 'ਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਭੁਲੇਖਾ ਕਿਉਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ 'ਚ ਜਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਵਕ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰਿ ਹਰਿ, ਰਾਮ ਰਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਵੇ ਤੇ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਸਿਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖਆ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਾਂ ਰਾਮ ਰਾਮ ਦੀ ਧੁਨਿ ਲਗਾਓ ਜਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦਾ ਚੇਤਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਸੀਮਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਮਸੀਤਾਂ, ਮੰਦਰਾਂ, ਮੱਕੇ, ਹਰਿਦੁਆਰ ਵੀ ਗਏ ਤੇ ੧ੳ ਹਰਿ ਹਰਿ, ਰਾਮ ਰਾਮ, ਅਲਾਹ ਅਲਾਹ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਗਿਣਦੇ ਸਨ, ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ 'ਚ ਲਗਾਇਆ ਤੇ ਮਿੱਤਰਤਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਤੰਗ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਸਖਾਉਂਦੀ ਕੇਵਲ ਪਿਆਰ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਹੀ ਸਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਰਾਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਕਬੂਲ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰਾਂ, ਭੱਟਾਂ, ਹਿੰਦੂ ਭਗਤਾਂ, ਨੀਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ।

ਫੇਰੂ ਰਬਾਬ ਵਾਲਾ

ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾਊਂ

280 ਫੇਜ਼ 6, ਮੁਹਾਲੀ (ਰੋਪੜ)

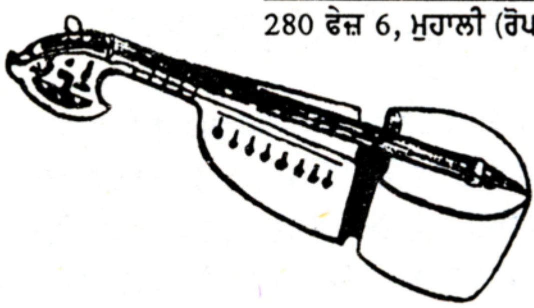

ਪਿੰਡ ਅਥਕਪੁਰ
ਦੋ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ-ਵਿਚਾਲੇ
ਜਿੱਥੇ ਫਰਿੰਦਾ
ਪਿੰਡੀਂ ਰਹਿੰਦਾ
ਲੋਕੀਂ ਉਸ ਨੂੰ
ਫੇਰੂ ਕਹਿ ਕੇ ਪਿਆਰ ਜਤਾਉਂਦੇ।

ਹੁੱਨਰਵੰਦ ਕਿਰਤੀ ਸੀ ਫੇਰੂ
ਕੰਮ 'ਚ ਖੁਭਿਆ
ਸੁਪਨੇ ਲੈਂਦਾ
ਸਾਜ਼ ਬਣਾਉਂਦਾ
ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਾਗ ਜਗਾਉਂਦਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ
ਇੱਕ ਰਬਾਬ ਬਣਾਉਣੀ ਚਿਤਵੀ
ਜਾਂ ਇਲਹਾਮ ਹੋਇਆ
ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ।

ਬਿਰਖ਼-
ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਲੱਕੜ ਵਿੱਚੋਂ
ਸੁਰ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਧੁਨ ਪਈ ਆਵੇ
ਚਾਨਣ ਵੰਡੇ
ਨੇਰ੍ਹਾ ਛੰਡੇ,
ਕਾਇਨਾਤ ਜਗਾਵੇ
ਪੌਣਾਂ ਮਹਿਕਾਵੇ,
ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਬਰ--ਧਰਤੀ
ਜਲ-ਥਲ ਸੁਣਨਾ ਲੋਚੇ
ਰਾਗ ਅਲਾਪੇ
ਰੱਬ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਵੇ।
ਤੇ ਕੋਈ ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰਾ
ਉਸ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਰੂਹ ਨਸ਼ਿਆਵੇ
ਅਨਹੱਦ ਬਾਣੀ ਗਾਵੇ
ਚੌਂਹ-ਕੁੰਟਾਂ ਰੁਸ਼ਨਾਵੇ।

ਢੂੰਡ-ਢੂੰਡ ਕੇ ਆਖ਼ਿਰ ਫੇਰੂ
ਚਾਨਣ ਦੀ ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ।

ਰਾਤੇ ਦਿਨੇਂ ਉਸ
ਕਾਠ ਨੂੰ ਸੁੱਚਾ ਕਰ-ਕਰ
ਹੱਥੀਂ ਘੜ ਘੜ
ਰੰਦ ਰੰਦਾਈ ਕੀਤੀ
ਤੰਦਾਂ ਤਣੀਆ
ਤਾਰਾਂ ਟੁਣਕਾਈਆਂ
ਹੱਥ, ਕੰਨ, ਲੋਇਣ ਤੇ ਰੂਹ ਥੀਂ
ਸੁੰਦਰ-ਸਜੀਲੀ ਰਬਾਬ ਬਣਾਈ।
ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਸੁੱਚਮ-ਸੁੱਚੀ
ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਦੀ ਛੁਹ ਦੀ ਖਾਤਰ।

ਉਹ ਦਿਨ ਆਇਆ
ਜਦ ਨਾਨਕ ਨੇ
ਰਬਾਬ, ਲੈਣ ਲਈ
ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਪਿੰਡੀਂ ਘੱਲਿਆ।

ਪਰ ਫੇਰੂ ਨੇ
ਰਬਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤੀ
ਨਾ-ਨੁੱਕਰ ਕੀਤੀ,
'ਜਿਸ ਦੀ ਵਸਤ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ ਉਹੀ,
ਫੇਰੂ ਅੱਗੋਂ ਸੀ ਫੁਰਮਾਇਆ।

ਆਖ਼ਿਰ ਉਸ ਨੇ
ਨਾਨਕ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ
ਮਰਦਾਨੇ ਹੱਥ ਰਬਾਬ ਫੜਾਈ
ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਇਆ।

ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਮਰਦਾਨੇ ਆ ਕੇ
ਨਾਨਕ ਅੱਗੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਕੇ
ਆਦਰ ਨਾਲ ਰਬਾਬ ਫੜਾਈ।

ਨੂਰੀ ਨੈਣਾਂ
ਨੀਝ ਲਗਾ ਕੇ
ਸਾਜ਼ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ।
ਫਿਰ ਰਾਗ-ਕਲਾ ਨੂੰ
ਨਾਨਕ ਹੁਰਾਂ
ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਹੱਥੀਂ
ਲੈ ਅਸੀਸਾਂ
ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾਇਆ।
ਲੈ ਰਬਾਬ
ਨਾਨਕ-ਮਰਦਾਨਾ
ਸੋਧਣ ਤੁਰ ਪਏ
ਧਰਤ ਲੋਕਾਈ।

ਸਾਡੇ ਕੀਰਤਨੀਏ : ਭਾਈ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਕੀਰਤਨ ਅਕੈਡਮੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਗੇਟ, ਸੰਗਰੂਰ

ਭਾਈ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਮਸਤੂਆਣਾ ਸਾਹਿਬ) ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹਨ। ਬੜਾ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਰਸਭਿੰਨਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 1972 ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦਾ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਸਿਉਂਦ ਖੁਰਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹਿਸਾਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਰਸੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਆਣੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਾਹਿਬ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਲਗਾਓ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਣ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਕੀਰਤਨ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਲਗਾਉ ਦੇਖ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਮਸਤੂਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂਸਰ ਮਸਤੂਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤ ਉਸਤਾਦ ਰਾਗੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੰਗਾ ਨਗਰ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸੰਤ ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਵੱਦੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਗੀ ਜੀ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਭਾਈ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਗੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਰਾਗੀ ਜੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਾਗੀ ਜੀ ਦੀ ਭਾਈ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਆਪ ਜੀ ਮਸਤੂਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ। ਦਰਵੇਸ਼ ਕਲਾਕਾਰ, ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਸਾਗਰ ਉਸਤਾਦ ਰਾਗੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਧਨੌਲੇ ਵਾਲੇ' ਅਜਕਲ੍ਹ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਤਬਲਾ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਸਾਲ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਗੀ ਜੀ ਤੋਂ ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਕਠਿਨ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਵਧੀਆ ਕੀਰਤਨੀਏ ਬਣ ਗਏ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਆਪ ਸਹਾਇਕ ਰਾਗੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ 1990 ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਜਥਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੁਲ੍ਹੇ ਬਾਬਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਵਿੱਚ ਬਤੌਰ ਹੈਡ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਈ ਸਾਲ ਇੱਥੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਨੇਡਾ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ। ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਸੰਗਰੂਰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੁ. ਸਾਹਿਬਾਨ, ਗੁ. ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਗੁ. ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ, ਗੁ. ਸੰਤਪੁਰਾ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਆਪ ਜੀ ਹੁਣ ਕਈ ਵਾਰ ਅਮਰੀਕਾ, ਕਨੇਡਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਇਟਲੀ, ਜਰਮਨ, ਹਾਲੈਂਡ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਆਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸੋਮੇ, ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਾਲੇ ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘ ਸਜੋ ਲਹਿਰ ਚਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੜ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਏ ਹਨ। ਭਾਈ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਹੀ ਮਿਲਾਪੜੇ ਤੇ ਮਿਠਬੋਲੜੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੀਤਰਨੀਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਸਭਿੰਨੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਮਾਣ ਸਨਮਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਉਸਤਾਦ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੀਬਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਰਸੀ ਤੇ ਚੀਮੇ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਅਕਸਰ ਬੁਲਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਈ ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰੱਕੀਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ।

भक्ति का सर्वश्रेष्ठ माध्यम 'संगीत'

अमिता पाण्डे

संगीत विभागाध्यक्ष, ऐ०पी०जे० कालेज आफ फाइन आर्टस, जालन्धर

मानव में अभिव्यक्ति की सहज अभिलाषा रहती है, भावना और कल्पना उसकी सम्पति है। मानव प्रारम्भ से ही दैवी शक्तियों के वशीभूत रहा है, प्रकृति की सुन्दरता देख कर उस दैवी शक्ति की आराधना की और उसके प्रचण्ड रुप से भयभीत होकर भी उसकी उपासना की इसी लिए वर्षा के जल से तृप्त होने के लिए इन्द्रदेव की आराधना की और वर्षा के प्रचण्ड रुप से भयभीत होकर भी इन्द्रदेव की उपासना की। इसी प्रकार आज भी मानव प्राकृतिक दैवी शक्तियों जैसे- वायु, अग्नि, पर्वत, नदी आदि को अपना आराध्य मानकर उनकी आराधना करता चला आ रहा है। मानव ने भक्ति-भावनाओं से ओत-प्रोत होकर ही धर्म स्थल जैसे मन्दिर, मस्जिद, गुरुद्वारा, और गिरिजाघर भी बनवाए परन्तु अपने उपास्य देव की उपासना के लिए उसके पास सबसे सहज और प्रत्यक्ष माध्यम उसकी वाणी रही है, जो शब्द, स्वर और गति के माध्यम से उसकी भक्ति भावना को 'गान' के रूप मे प्रकट करती है । यही भावना उसकी सरिता बनकर विभिन्न गायन शैलियों का रूप बन गई। भक्ति और संगीत दोनों का प्रयोजन परमानन्द की प्रतीति है और दोनों का स्वरूप सौन्दर्यमयी अभिव्यक्ति है। जिस प्रकार संगीत का घनिष्ट और अनिवार्य संबंध भक्ति से है, उसी प्रकार भक्ति का सम्बन्ध संगीत और आध्यात्मिक रमणीयता से है।

भारत में भक्ति और संगीत की परम्परा प्राचीन है। ज्ञान और योग मार्ग के साथ ही संगीत और भक्ति की प्रतिष्ठा स्वतंत्र रुप से प्राप्त होती है। वेद, महाभारत, भागवत, नारद-भक्ति-सूत्र, शांडिल्य सूत्र, श्री गुरुग्रंथ साहिब आदि में संगीत और भक्ति की व्याख्या प्राप्त है। भक्ति का मानव जीवन में, प्रत्येक देश और युग में एक महत्त्वपूर्ण स्थान रहा है। हमारे देश में तो भक्ति का पुट मिलता है। जीवन के प्रत्येक क्षेत्र में भक्ति का अस्तित्त्व यह सिद्ध करता है कि यह विश्वव्यापी है। मानव जीवन के लिए भक्ति का पालन आवश्यक है। भक्ति का संबंध ईश्वर से है और हमारे ईष्ट देवों से संबंधित हमारी भक्ति प्रधान गायन शैलियां हैं।

भक्ति तत्त्व की व्युत्पत्ति एवं परिभाषा

"भज सेवायाम्" धातु से "स्त्रियां क्तिन्"[1] इस पाणिनी सूत्र के अनुसार 'क्तिन्' प्रत्यय लगाने पर 'भक्ति' शब्द बनता है। वस्तुत: 'क्तिन्' प्रत्यय भाव अर्थ में होता है— 'भजन भक्ति:'। परन्तु वैयाकरणों के यहाँ कृदन्तीय प्रत्ययों के अर्थ - परिवर्तन एक प्रकिया के अंग हैं। अत: वही 'क्तिन्' प्रत्यय अर्थान्तर में भी हो सकता है। 'भजन भक्ति:,' 'भज्यते अनया इति भक्ति', भयन्ति अनया इति भक्ति, इत्यादि भक्ति शब्द की व्युत्पत्तियाँ की जा सकती हैं। प्रत्यय 'क्ति' का अर्थ प्रेम है, और धातु 'भत' का अर्थ है सेवा करना। अर्थात 'भक्ति का अर्थ हुआ प्रेम से सेवा करना। भगवान में अनन्य प्रेम का नाम ही भक्ति है"।[2] 'प्रेम की पराकाष्ठा ही भक्ति है। और प्रेम ही भक्ति का पूर्ण रूप है। ईश्वर में पूर्ण अनुराग ही भक्ति है"।[3] "पूज्य जनों के अनुराग ही भक्ति है"।[4] 'भज' धातु का सेवा अर्थ में प्रयोग होता है, इसीलिए 'सेवा' को भी भक्ति प्रधान साधन माना है"।[5] "भक्ति का अर्थ है, भगवान की उपासना, भगवान की सेवा और भगवान के चरणों में पूर्ण शरणागति या आत्म-समर्पण"।[6] 'भक्ति ही

सर्वश्रेष्ठ धर्म है"।[7]

भक्ति परम्परा

वेद, उपनिषदों, पुराणों आदि समस्त ग्रन्थों में ईश्वर प्राप्ति के तीन मार्गों का प्रतिपादन किया गया है। प्रथम कर्म, द्वितीय ज्ञान एंव तृतीय भक्ति या उपासना। सम्भवत: इसका विज्ञान यह है कि ब्रह्म की तीन स्वरूप शक्तियां हैं :-

१. सत्त ब्रह्म २. चित्त ब्रह्म ३. आनन्द ब्रह्म

अर्थात' "सत्त ब्रह्म का स्वभाव कर्म वाला है, चित्त ब्रह्म का स्वभाव ज्ञान वाला है और आनन्द ब्रह्म का स्वभाव प्रेम का है। चौथा कोई स्वभाव ईश्वर का नाम नहीं"।[8] आद्य शंकराचार्य मोक्ष प्राप्ति के मार्गों (साधनों) में भक्ति को ही सर्वश्रेष्ठ मार्ग बताते हैं।[9] भक्ति मार्ग सरल है, सर्वोपयोगी है, केवल भक्ति ही मुक्ति का वास्तविक कारण है, वे अपने ग्रन्थ प्रबोध सुधाकर में कहते हैं कि- "श्री कृष्ण के चरण कमलों की भक्ति किए बिना अन्त:करण शुद्ध नहीं होता। जैसे गन्दा कपड़ा क्षार के जल से स्वच्छ किया जाता है, उसी प्रकार चित्त के मल को धोने के लिए भक्ति ही साधना है"।[10] आत्मसाक्षात्कार ही जीवन का अन्तिम ध्येय है। अत: श्री शंकराचार्य के मत से सर्वोत्कृष्ट भक्ति वही है जो आत्मा एवं परमात्मा को अभिन्न मानकर की जाती है। विवेक चूड़ामणि में भक्ति की परिभाषा देते हुए कहते हैं कि- "अपने वास्तविक स्वरूप का अनुसंधान ही भक्ति है। आत्मतत्व का अनुसंधान ही भक्ति है"।[11]

भक्ति के दो प्रमुख भेद

१. वैधी- भक्ति २. रागानुगा भक्ति

वैधी भक्ति शास्त्रानुसार रीति से की जाती है और रागानुगा भक्ति में भगवान के प्रति आसक्ति, मोह और विशेष आर्कषण होता है। श्री रूप गोस्वामी ने साधना रूपा भक्ति के दो भेदों - वैधी भक्ति तथा रागानुगा भक्ति पर विचार करते हुए कहा है-

"वैधी रागानुगा चेति-सा द्विधा साधानाभिधा।"[12]

अर्थात' साधन भक्ति- वैधी और रागानुगा दो प्रकार की होती है। जो भक्ति ईश्वर के प्रति अनुराग न होने पर भी शास्त्रानुसार नियमित रूप से ईश्वर का ध्यान कर प्रत्येक वर्णश्रम का व्यक्ति करता है वही 'वैधी' भक्ति कहलाती है। भक्ति का अनुकरण करने वाली जो साधन रूपा भक्ति है वह रागात्मिका का अनुसरण करने के कारण 'रागानुगा' (भक्ति) कहलाती है।

नवधा भक्ति

जब आराधक अपने आराध्य देव की सेवा भिन्न-भिन्न व्यापारों से करता है तो उनके अनुसार उन भक्तियों के भिन्न-भिन्न नाम होते हैं, जैसे- श्रवण, कीर्तन, स्मरण, पादसेवन, अर्चन, वंदन, दास्य, सख्य, और आत्मनिवेदनम। इन भक्तियों को नवधा भक्ति भी कहा जाता है।

श्रवण- परमात्मा की कथा, वेद, पुराण, ईश्वर का यश तथा उनकी पावन लीलाओं को श्रद्धापूर्वक सुनना और सुनाना ही 'श्रवण' भक्ति कहलाती है।

कीर्तन- ईश्वर का गुणगान, लीला तथा प्रेम और श्रद्धा के साथ स्तुति का गान करना 'कीर्तन' कहलाता है। गुरू नानक देव जी ने अपनी पवित्र वाणी में कीर्तन की महत्ता का उल्लेख करते हुए कहा है

"भलो भलो रे कीर्तनिआ, राम रमा रामा गुन गाउ"[13]

"कर कीरतन मन शीतल भये, जनम जनम के किलविध गये"[14]

स्मरण- मन में ईश्वर का स्मरण एवं अनंत नामों का अखंड रीति से अपने आराध्य का जाप करना 'स्मरण' कहलाता है।

पादसेवन- भगवान के चरणों की पूजा, संत महात्माओं के चरणों की सेवा और भगवान स्वरूप सद्'गुरू के चरणों की सेवा 'पादसेवा' कहलाती है।

अर्चन- श्रद्धा और आदर पूर्वक भगवान के स्वरूप की पूजा 'अर्चन' भक्ति कही जाती है।

वंदन- ईश्वर, संत, साधु तथा समस्त चराचर भूतों को परमात्मा का स्वरूप समझ कर मन से या शरीर से प्रणय करते हुए भगवद्'प्रेम में मुग्ध हो जाना 'वंदन' भक्ति कहलाता है।

दास्य- देवालयों में भगवान की प्रतिमा की सेवा करना, सम्पूर्ण चराचर को प्रभू का स्वरूप समझ कर सबकी यथाशक्ति, यथायोग्य सेवा करना, और भगवान की प्रसन्नता तथा इच्छानुकूल कर्मों का पालन करना 'दास्य' भक्ति कहलाती है।

सख्य- 'सख्य' भक्ति के अंर्तगत भक्त परमात्मा को परम मित्र बनाकर नि:स्वार्थ भाव से उसके प्रति प्रेम व्यवहार रखता है।

आत्मनिवेदनम'- जब भक्त भगवान के साथ एक रूप हो जाता है, यही उत्तम एवं मोक्ष प्राप्ति की अंतिम सीमा है। इस अवस्था में भक्त की इच्छा तथा भगवान की इच्छा एकरूप होती हैं। अर्थात' जब भक्त सब धर्मों का त्याग कर ईश्वर की शरण में आ जाता है वही 'आत्मनिवेदनम'' है

भक्ति का महत्व

सर्वसुहृद', सर्वज्ञ, सर्वशक्तिमान भगवान के ऊपर निर्भर करके जो भक्ति करते हैं, वे ही भक्त हैं। ज्ञानयोग के अधिकारी को पहले साधन चतुष्ठ' (विचार वैराग्य, षट' सम्पति और मुमुक्षता) से सम्पन्न होना पड़ता है। पूर्ण विरति आवश्यक है। परन्तु भक्ति के अधिकारी सभी हो सकते हैं। भगवान गीता में कहते हैं कि "ब्राह्मण, श्रत्रिय, वैश्य, शूद्र, पापयोनि, स्त्री- यहां तक कि दुराचारी पुरुष भी भक्ति का अधिकारी है। भगवान का भजन करने में जाति का कोई विचार नहीं है। भक्ति के अधीन होकर भगवान नीच से नीच - यहां तक कि अस्पृश्य के घर में पदार्पण करते हैं"।[15] गोस्वामी तुलसीदास ने ज्ञान एवं भक्ति का अभेद दिखाते हुए भक्ति मार्ग को श्रुति सम्मत एवं विरति विवेक संयुक्त हरिभक्ति पथ कहा गया है"।[16]

संगीत

" 'संगीत' बाद में प्रचलित शब्द है। प्राचीन काल में 'संगीत' शब्द के स्थान पर 'गान्धर्व' शब्द का प्रयोग मिलता है। वाल्मीकीय 'रामायण' में लव-कुश के रामायण-गान के लिए गान्धर्व शब्द का प्रयोग मिलता है जो गीत और वाद्य के लिए ही है"।[17] भरत मुनि ने गान्धर्व शब्द का प्रयोग गीत और वाद्य के लिए ही किया है। आज भी संगीत शब्द का प्रयोग गीत और वाद्य के लिए ही होता है। नारदीय शिक्षा में गान्धर्व शब्द का अर्थ इस प्रकार दिया गया है :—

"गेति गेयं विदु: प्राज्ञाधेतिकाराप्रवादनम्।

वेति वाद्यस्य संज्ञेन गान्धर्वस्य विरोचनमिति।।"[18]

अर्थात' 'गान्धर्व' शब्द में 'ग' गैय का प्रतीक है, 'ध' वादन का प्रतीक है, और 'व' वाद्ययन्त्रों का प्रतीक है। आज यदि किसी समारोह में गीत, वाद्य और नृत्य के कार्यक्रम होते हैं, तो उन्हें 'संगीत' और 'नृत्य समारोह' कहा जाता है। स्पष्ट है कि संगीत से तात्पर्य यहां गीत और वाद्य से है। संगीत की परिभाषा जो शास्त्रीय दृष्टि से प्रचलित है इस प्रकार है-

"गीतं वाद्यं तथा नृत्यं त्रयं संगीतमुच्यते"[19]

अर्थात' गाने बजाने व नाचने की क्रिया के समावेश को संगीत कहते हैं। बोलचाल की भाषा में संगीत से केवल गायन ही समझा जाता है। किन्तु 'संगीत' से केवल संगीत जगत में गायन, वादन और नृत्य इन तीनों के समूह को संगीत कहते हैं।

भक्ति-संगीत

अपने मनोविकारों का दमन करने के लिए भगवत्प्रेम की प्राप्ति के लिए या अपने ईष्ट देव के गुणगान के लिए जो गीत गाए जाएं और उनके साथ जो वाद्य बजाए जाएं उसे हम भक्ति संगीत की संज्ञा देते हैं। सांसारिक राग अथवा आसक्ति ही जिस प्रकार भगवत्प्रेम के रूप में परिवर्तित होकर भक्ति कहलाते हैं। उसी प्रकार लौकिक मनोरंजनार्थ न होकर भगवन्मनोरंजनार्थ गायन-वादन हो, तो वह 'भक्ति संगीत' कहलाते हैं। इसी भाव को 'याज्ञवल्क्य-स्मृति' में कहा गया है :-

"वीणावादनतत्त्वज्ञः श्रुतिजातिविशारदः।
तालज्ञश्चाप्रयासेन मोक्षमार्ग नियच्छति।।"[20]

अर्थात'- वीणा-वादन के तत्त्व का ज्ञाता, श्रुतियों तथा जातियों का मर्मज्ञ और ताल के स्वरूप का ज्ञाता पुरुष स्वरों में अनुविद्ध ब्रह्म की उपासना द्वारा थोड़े परिश्रम से ही मोक्षमार्ग को प्राप्त होता है।

गीता में भगवान श्री कृष्ण कहते हैं, "वेदानां सामवेदोऽस्मि"[21]; अर्थात् वेदों में संगीताधिकारी 'सामवेद' मेरा ही स्वरूप है। 'नादं ब्रह्म'; अर्थात् नाद ब्रह्म का ही एक निराकार स्वरूप है। ब्रह्म-साक्षात्कार के पूर्व योगी और भक्तजन अनहद नाद अर्थात् ब्रह्म-संगीत ही सुनते हैं।

पद'मपुराण का विख्यात श्लोक :-

"नासहं वसामि वैकुंठे योगिनां हृदये न च।
मभ्दक्ता यत्र गायन्ति तत्र तिष्ठामि नारद।।"[21]

अर्थात'- भगवान विष्णु नारद जी से कहते हैं कि 'हे नारद, न तो मैं वैकुंठ में रहता हूँ और न योगियों के हृदय में, अपितु मेरे भक्त जहाँ गायन करते हैं, मैं वहीं निवास करता हूँ।

भक्ति तथा संगीत परस्पर एक-दूसरे के पूरक हैं। भक्ति द्वारा भक्त का चित्त आत्मशान्ति प्राप्त करता है। परन्तु उसमें स्थिरता संगीत के माध्यम से आती है क्योंकि संगीत के स्वरों में निहित गति एवं लय हृदय को गम्भीर बनाने में सहायता देती है। भक्ति संगीत मनुष्य जाति में ही नहीं वरन' देवलोक को भी प्रिय है। शंकर जी का डमरू बजाकर ताण्डव नृत्य करने में कुशलता, पार्वती जी का लास्य नृत्य, नारद जी का एकतारा वजाकर भजन करना, श्री कृष्ण का वंशीवादन में निपुण होना तथा देवी सरस्वती का वीणावादन में दक्ष होना यह प्रमाणित करता है कि आदिकाल से ही देवताओं ने भी संगीत को अपनाया। सभी धर्म सम्प्रदायों में भगवदाराधना के लिए संगीत को माध्यम बनाया गया। विशाल मंदिरों में होने वाले कीर्तन तथा भगवान की स्वरबद्ध आरतियां सांगीतिक पूजा ही है। इस प्रकार प्राचीन काल से ही देवाराधना में संगीत का प्रयोग किया जाता रहा है।

स्वर और शब्द की साधना गायन के अन्तर्गत होती है। पर जहाँ स्वर मूक हो जाते हैं वहां उनका दूसरा रूप आरम्भ होने लगता है, जिसे 'पद गायन' कहते हैं। गायन में शब्द और अर्थ तरल हो जाते हैं तथा स्वर, ताल, लय और शब्द के सहारे एक भावात्मक वातावरण उत्पन्न करते हैं। भक्ति संगीत में केवल स्वर संगीत न होकर शब्द संगीत भी होता है। इसमें संगीत के शास्त्रीय विधान द्वारा अलंकृत नाद विधान होता है और प्रमुखता भावों की होती है। गीत का 'शब्द संगीत', सांगीतिक उपादानों से भावों का सहज और रागात्मक उन्मेष करता है। गीत के शब्द, स्वर और लय में सुंदर सामंजस्य होता है। भक्ति संगीत में गीत उसी प्रकार संप्रक्त होता है, जैसे शब्द से अर्थ ।

भाषा की अपेक्षा नाद का प्रभाव क्षेत्र अधिक व्यापक होने से भक्तिपरक शब्दों को सस्वर प्रस्तुत करने से प्रत्येक प्राणी पर उसका प्रभाव पडता है। भक्ति संगीत के गीत पवित्र, वंदनीय तथा आलौकिक शक्ति सम्पन्न होते हैं। भक्ति काव्य में सत्य, शिव और सौंदर्य का अदभुत' समन्वय है। परम तृप्ति के साथ-साथ उसमें परम आह'लाद भी है। भक्ति-गान से वृति गण ध्येयाकार होती है तो चित का आवरण हटता है। मल और विक्षेप समाप्त होते हैं, ज्ञान की प्रकष्ट दीप्ति होकर आत्म-ज्योति उद्वेलित हो उठती है। साधक को माधुर्य और सत्य का वैभव उपलब्ध होता है। सत्य के उद्रेक से तार्किक बुद्धि तिरोहित होकर चेतन के साथ तद्रुप होती है। ज्ञाता, ज्ञान और श्रेय की त्रिपुटी एक हो जाती है। अनेकता से एकता का बोध होता है।

समस्त संत काव्य का प्रधान विषय धार्मिक और दार्शनिक ही रहा है। "गीता" में भक्त और भक्ति, दोनों को विशेष महत्ता प्रदान की गई है। श्रुति ने कहा है कि "देवताओं के स्वामी विष्णु साम-गान द्वारा जितनी जल्दी प्रसन्न होते हैं वैसे यज्ञ-दानादि द्वारा भी नहीं होते पूजा से करोड़ गुणा श्रेष्ठ स्तोत्र होता है।स्तोत्र से करोड़ गुणा श्रेष्ठ जप, और जप से करोड़ गुणा श्रेष्ठ गान होता है। गान से परे कुछ नहीं है"।[22] तात्पर्य यही है कि सस्वर भक्ति ही सर्वोकृष्ट और शीघ्र फल प्रदान करने वाली है। भक्ति-गान के द्वारा आहत नाद की सिद्धि होकर अनाहत की उपलब्धि सरलता से होती है, जिससे साधक जीवन-मुक्ति का लाभ प्राप्त करता है। वास्तव में भक्ति-संगीत ऐसी आनंदमयी चेतना है, जिसके उपलब्धि से अन्त:करण की स्फूर्ति मिलती है। जगत के समस्त पदार्थों का कारण, आधार और लय बताया गया है। यह आनन्द ही आत्मा का सच्चा स्वरूप है जो भक्ति और संगीत के माध्यम से शीघ्र अनुभूत होता है।समस्त संत साहित्य और भक्ति साहित्य में आनन्द की अखण्ड रूप से उपलब्धि का माध्यम संगीत बताया गया है।

उपसंहार

भारतीय आध्यात्मवाद का माध्यम प्रारंभ से ही संगीत रहा है और आज भी संगीत की पवित्रता एवं उज्ज्वलता के कारण उसे भक्ति के साथ आबध्द कर मोक्ष प्राप्ति का साधन माना गया है। फलत: भक्त संगीतज्ञ भी संगीत के माध्यम से अपनी पद रचना को भाव मय एवं रस मय बनाकर उपनी पदावली को दिव्यात्मकता प्रदान करके हृदयग्राही बनाने का प्रयत्न करते हैं। भक्त और संगीतज्ञ के गुण भी सर्वत्र समान पाए जाते हैं। यहां यह भी उल्लेखनीय है कि भारतीय संगीत के उद'गम और विकास में 'भक्ति' ही एक अविरल स्त्रोय शक्ति है एवं यही वह केंद्र बिन्दु है जिससे संगीत की राग-रागिनियों, रागनियमों, तालों और विभिन्न गेय विधाओं में उनका कलात्मक पक्ष सजीव एवं सारगर्भित रूप में उभरा है।

सन्दर्भ

1. पाणिनी सूत्र, अष्टाध्यायी, 3/3/94
2. श्री मदभागवत' गीतायाम', 10/13.7,11/54,14/28 सं० हनुमान प्रसाद
3. शांडिल्य भक्ति सूत्र-२, अनुवादक डा० तुलसी राम
4. श्री मदभागवत, महापुराण, स्कन्ध-7, अध्याय-37,अनु० घनश्यामदास जालान
5. गरूड़ पुराण, अ. 231, अनु० केदारनाथ
6. श्री मदभागवत' गीतायाम' 4/6, 7/25, 4/8, 4/13-14 सं० हनुमान प्रसाद
7. वही 1/2/6
8. उत्तर भारत में भक्ति परंपरा का इतिहास, पृ० 19, डा० लीलावती

9. विवेक चूड़ामणि पृ० 37 अनु० राम नारायण देव
10. वही पृ० 41
11. वही पृ० 47
12. भक्ति सारामृत सिंधु पृ० 122 , श्री रूप गोस्वामी, सं० डा० नगेंद्र
13. श्री गुरू ग्रन्थ साहिब, पृ० 885, प्र० जवाहर सिंह कृपाल सिंह एण्ड कं० अमृतसर
14. वही पृ० 178
15. श्री मद्‌भागवत' गीतायाम' अध्याय-9, श्लोक-30, 4/6, 7/25, 4/8, 4/13-14 सं० हनुमान प्रसाद
16. श्री राम चरित मानस, पृ० 7/100 ख, गोस्वामी तुलसीदास, प्र० हनुमान प्रसाद पोद्दार
17. श्री मद्‌वाल्मीकिय रामायण, उत्तर काण्ड त्रिनवत्रितम: सर्ग: श्लोक 14 पृ० 1651, महर्षि वालमीकि, अनु० पं० राम नारायन शास्त्री
18. नारदीय शिक्षा पृ० 98 अनु० विश्वम्भर नाथ
19. संगीत-पारिजात, श्लोक 20, अहोबल, भाष्यकार पं० कलिन्द जी
20. याज्ञवल्क्य-स्मृति, यतिधर्म-प्रकरण, श्लोक 115 अनु० गोविंद राम
21. श्री मद्‌भागवत' गीतायाम' अध्याय-7, श्लोक-३4, 5/6, 8/27, 8/6, 5/12-14 सं० हनुमान प्रसाद
22. पद्‌'मपुराण, उ० 94. 21-25 अनु० कृष्ण गोपाल

ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਗੱਲਾਂ

★ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਪੂਰੀਆਂ ਡਾਕ ਟਿਕਟਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਣ। ਬੈਰੰਗ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਬੁੱਕ ਪੋਸਟ ਚਿੱਠੀਆਂ ਨੂੰ ਸਟੈਪਲਰ ਵਾਲੀ ਪਿੰਨ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਬੈਰੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਡਾਕਖਾਨੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਪੂਰੀ ਟਿਕਟਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਣ।

★ ਆਪਣਾ ਪਤਾ ਬਦਲਣ ਤੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਸੂਚਿਤ ਕਰੋ ਜੀ।

★ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਮਹੀਨੇ ਦੀ 10 ਤਾਰੀਖ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰੋ ਅਸੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਭੇਜ ਦਿਆਂਗੇ।

★ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਤਕ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਭੇਜੀ ਤਾਂ ਤੁਰੰਤ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ।

Communication Centre
Formal Restaurants
Exhibition Rooms
Accommodation
Informal Eating
Tours & Travels
Conferencing
Floral Shop
Seminars

THE AROMA
Sector: 22 - C, Chandigarh,
Ph.: 700045-48 **Fax :** 0172-700051
E-mail : hotelaroma@glide.net.in
Website : www.hotelaroma.com

Premium Event Centre
Millennium Centre
Deliberations
Abhinandan
Exporama
Mind Set
Art Craft
Phulkari

Metres and metres of endless possibilities

Granthi Ji - Our Spiritual Mentor

Col. A.S. Rattan

Guru Nanak VBT Polytechnic, Mohali

Life has become more complex, difficult and stressful. There is no time with anyone to stand and stare at the wonder of Gods creation - humans, animals, birds and the flora around us. Creation of God is perfect and mind boggling from the birth of baby to the beautiful colored designs on the wings of a butterfly.

Man should be happy and thankful for the beautiful earth planet that has been given as his abode "But NO!". The man around the world, finds himself in unseen chains of greed, selfishness and insatiable desires. He wants more and more; to what extent he himself does not know. All this 'rat race' living gives man the modern problems know to us. As a result he runs around to saints. *fakirs*, *dargahas* and fake people, looking for a panacea for all his ills. There is none. If we carefully analyse we find that materialism has out weighed our balanced living. The vast differential between the materialism and spiritualism appears to be the very cause. Out of 24 hours of a day, possibly 23 to 23.5 hours we spend in amassing wealth, self-aggrandizement and acquiring material benefits. There is hardly anytime for the spiritual food for the mind and the soul. In order to ameliorate the sufferings of man, every religion has given this job of spiritual mentoring to its clergy. How much benefit is accured for the common man depends upon the standard of the clergy of that religion. In this aspect Christianity leads the world. And we lag behind.

Unfortunately in this regard Sihkism is very sadiy lacking. In spite of the fact that Sikhism is the latest religion (only 500 years old) it has not organized itself dealing with the peripherals of this great religion, neglecting the basic and original tenets laid down in the Sri Granth Sahib and *rehat maryada*. It is no fault of the clergy also. Most of the Granthi's (clergy) are hardly educated, knowing Punjabi only. Accordingly the horizon is limited to that. And the result is they deal in peripherals only because they do not understand the intrinsic meaning of the *gurbani* as given in the holy Granth Sahib. Without any attempt at comparisons we know that a Christian father or brother, as he is called, can be approached with any individual personal problem or even sought advice on international problems. The Christian *Padre* will devote full time to individual, listen carefully and then give a very balanced, workable solution. Can we think of our Gurdwara Granthi to be doing this. Firstly he will have no such time and secondly he lacks education to analyze and

recommend a course of action. For this reason the Sikh clergy is not very well respected and looked upon as our spiritual mentors.

What should be done then?

The answer is that we should raise the standard of the institution of The Granthi of the Gurdwara. The task is onerous but not impossible. The standard of education, knowledge and dedications should be so high that it automatically evinces respect from the public. People like Giani Sant Singh Maskin Ji, Prof. Darshan Singh Ji and the like amply demonstrate it. People go out of their way to hear these sagacious and learned people on the Sikh religion.

How it can be done?

SGPC the highest religious body of the Sikhs has to undertake this mission. It is not difficult at all, if the aims and objectives are clear. These preachers should only be religious without any links with politics. Have a look at the defense services. They pick up young boys and girls train them as officers, JCO's and Jawans. Officers are taught and trained to lead others in peace as well as in war. The country's administrative staff, the beaurocrats are picked up and trained as IAS and IFS, IPS officers similarly.

Same route should be adopted by the SGPC or any other Sikh organisation which undertakes the job. First thing to do is to lay down the QR (qualitative requirements) of a Granthi Ji of the Gurdwara. Some of these could be :

a) Natural aptitude for this line.

b) Masters or PhD in religious studies.

c) Minimum graduate in social science.

The training organisation has to undertake to include all of the above QR's in the prospective candidates picked up after 10+2 or graduation, to be trained as Granthi Ji/Asst. Granthi Ji of Gurdwaras.

Selection of the candidates should be at the 10+2 stage with a test of aptitude and the academic standards achieved by the students. The numbers of candidates should be selected as per the needs of the *Panth* (20 or 30 at a time) or on the capacity of the training institute/organisation.

A proper academy should be created close to one of the major Sikh Gurdwaras. In addition to normal studies, BA/BSc., MA/MSc., they should be taught, Sikh history and the Sikhism as enunciated in the holy Granth Sahib and *rehat* as laid by Guru Gobind Singh Ji. During all these 4-5 years the candidates should be treated at par with cadets in the NDA/IMA or IAS/IFS graduates under training. The curriculum should include, physical fitness, creation of mental robustness, character building and awareness.

At some stage specialization in *Kirtan*, or as a preacher could be developed in the later period of their courses.

What should emerge (after graduation)?

At the end of the graduation what should emerge a Granthi Ji of :

a) A very high standard of moral character and integrity.
b) Knowledge and awareness of a very high order.
c) Impeccable speech and demeanor.
d) Dedication to be the spiritual mentor of the Sikh sangat.
e) Humble and soft spoken.

After Graduation

A proper order of posting of these Granthi Ji to the various Gurdwaras should be maintained. A minimum fixed tenure of 5 to 10 years could be criteria of posting to any particular Gurdwara, unless otherwise required for other reasons at any particular place, for particular purpose.

Emoluments

A senior Granthi Ji should be paid 2-3 times that which an IAS/Army Officer gets. He should be given a good chauffeur driven, big car. He should have a fully furnished bungalow to live in. A separate audience hall to interact with sangat and fulfill their needs of the spirit and soul. He should be kept free from normal administrative chores so that he can devote his precious time to the spiritual welfare of the *sangat*. Financially he should be well off so that his personal problems do not interfere with higher issues, the spiritual well being of the *sangat*. His family should be adequately looked after.

As a matter of fact his (Granthi Ji's) advice should be sought by schools where religious studies are included. An area of responsibility should be given to a particular Gurdwara and its clergy.

A separate time should be set aside for personalized audience with him, so that Sangat can discuss personal problems and seek his sagacious and valuable balanced advice. Once this kind of standard is achieved Sikh religion on its own merit will be in the "*Chad di Kala*". Always everywhere and all the time.

At the end we pray to our Gurus to grant us wisdom, courage, patience and vision to achieve all this.

ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਸਾਡਾ ਗੌਰਵ

(ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ ਦਾ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ)

ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਐਕਸਟੈਨਸ਼ਨ,
ਲੁਧਿਆਣਾ - 141 002

ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆ

ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਵੈਦਵਾਨ

ਪਿੰਡ ਬਾਸੀਆਂ ਬੈਦਵਾਨ, ਡਾ. ਮੱਛਲੀ ਕਲਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ)

ਪੁਸਤਕ : ਤਿਆਗ ਮੱਲ ਤੋਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਫ਼ਰ **ਲੇਖਕ** : ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੁੰਜਾਹੀ
ਪੰਨਾ : 79 **ਕੀਮਤ** : 100 ਰੁਪਏ ਸਜਿਲਦ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਦਿੱਲੀ।

ਜਦੋਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮ, ਖਾਸ ਸ਼ਰਾਰਤ ਅਧੀਨ ਕੁਝ ਟੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹੁਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਣ ਲੱਗਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੇ ਜਨਮ ਅਵਸ਼ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਚਲਾਣੇ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਕੁਝ ਮਤਲਬ ਪ੍ਰਸਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਖਲਜਗਣ ਅਤੇ ਫੈਲੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਨਵੀਆਂ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮਾਰਗ ਰੋਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੁੰਜਾਹੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸੁਰ ਰਾਹੀਂ ਪੁਸਤਕ ਤਿਆਗ ਮੱਲ ਤੋਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਫਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਝਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੁੰਜਾਹੀ ਨੇ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਤਿਆਗ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਤੀਬਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਜਵਲਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚਾਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਾਨ, ਹੰਕਾਰ, ਹਉਮੇ ਅਤੇ ਮੈਂ ਮੈਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰਨੀ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਤਿਆਗ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸਹਿਜ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਮੁਬਾਰਕ ਕਦਮ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਚਰਿਤਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦੱਸਦਿਆਂ ਵਿਚਲਾ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਤੁੰਸ਼ਟੀ ਫਿਰ ਵੀ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਮਿਲਣੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦੇ ਨਿਮਰਤਾ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੋਝੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਯਤਨ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਬਕ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਝੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੁੰਦੈ ਜੋ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਪਰਵਰਦਿਗਾਰ ਦੀ ਬਣਾਈ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਖੇਲ ਖੇਲਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਸੀਸ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿਤਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਹੈ।

ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅੱਕੇ ਹੋਏ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਭਾਵ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰਬ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂਲ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਥਾਰਥਮੁਖੀ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਚ ਕੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੌੜੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਵੀ ਤਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਂਝ ਇਹ ਕੁੜੱਤਣ ਲਗਦੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਖਾਇਆ ਕੌੜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸਵਾਦ ਵਰਗੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ।

ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੁੰਜਾਹੀ ਨੇ ਡੂੰਘੇ ਅਧਿਐਨ ਉਪਰੰਤ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਸਮਾਂ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜਰੇ ਉਹੀ ਸਮਾਂ ਸਵਰਿਆ ਜਾਣੋ। ਬਾਕੀ ਸਵਾਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਤਾਇਆ ਸਮਾਂ ਬਿਖ ਜ਼ਹਿਰ ਹੈ

ਅਤੇ ਇਹ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਖਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤਿਆਗ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਿਆਂ ਲੇਖਕ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਰਹਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸੂਖਮ ਵਰਦਾਨ ਹੈ ਜੋ ਕੇਵਲ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਉਭਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਟਾ ਮੁੜ ਉਹੋ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੈਰਾਗ ਨਹੀਂ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰਸ ਨਹੀਂ। ਬੰਬੀਹੇ ਦੀ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪੀ ਵਿਲਕਣੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠਕ ਵੀ ਪ੍ਰਜਾਹੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਰਜ ਦਾ ਰਸ ਚੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਅਜਿਹਾ ਸਾਡਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਦਾ ਮਹੱਤਵ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਕੀਰਤਨੀਏ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਵਿਭਿੰਨ ਸਾਜ਼ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੇਖ ਹਨ।

♦ ♦ ♦

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਰਾਗ ਰਤਨਾਵਲੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ 50 ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚੀਆਂ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਸੁਰ ਲਿਪੀਆਂ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬੜੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸੰਪਾਦਕ

ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਸੁਪਤਨੀ ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ।
ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

♦ ♦ ♦

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੰਗੀਤ ਪਧੱਤੀ

ਕ੍ਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕ-ਮਾਲਿਕਾ (ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ)
ਪੰਡਤ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨਾਰਾਇਨ ਭਾਤਖੰਡੇ ਜੀ ਦੀ ਰਚੀ ਪੁਸਤਕ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ।

ਨੋਟ: ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕੇਵਲ 100 ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015
ਫੋਨ: 0172-701396, 713915 e-mail: drjagirsingh@rediffmail.com

ਸੁਰ ਲਿਪੀਆਂ

ਭਾਈ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ

1612, ਫੇਜ਼ 7, ਮੁਹਾਲੀ

ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ

ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਇੱਕ ਸਰਲ, ਮਧੁਰ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਅ ਰਾਗ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਇਸ ਰਾਗ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ। ਚਰਵਾਹਿਆਂ ਵੀ ਵੰਝਲੀ ਅਤੇ ਸਪੇਰੇ ਦੀ ਬੀਨ ਉੱਤੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਮਧੁਰ ਸੁਰਾਂਵਲੀਆਂ ਆਮ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸੱਪ ਮਸਤ ਹੋ ਨੱਚ ਉਠਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਠੰਡਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਮਿਟਾ ਕੇ ਠੰਢ ਵਰਤਾਉਣ ਲਈ ਸਾਰਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਹੀ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਤਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ***ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਹਿ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥*** ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਇਸੇ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਥਾਟ: ਕਾਫੀ **ਜਾਤੀ:** ਔੜਵ-ਔੜਵ **ਸਮਾਂ:** ਦਿਨ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ **ਵਾਦੀ:** ਰਿਸ਼ਭ **ਸੰਵਾਦੀ:** ਪੰਜਮ

ਅਰੋਹ: ਸ, ਰੇ ਮ ਪ, ਨੀ ਸਂ। **ਅਵਰੋਹ:** ਸਂ ਨੁੀ ਪ, ਮ ਰੇ, ਨ਼ੀ ਸ।

ਸੁਰ: ਦੋਨੋਂ ਨਿਸ਼ਾਦ, ਬਾਕੀ ਸ਼ੁੱਧ, ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ। **ਮੁੱਖ ਅੰਗ:** ਨ਼ੀ ਸ ਰੇ, ਮ ਰੇ, ਪ ਮ ਰੇ, ਨ਼ੀ ਸ।

ਸੁਰ ਵਿਸਥਾਰ 1. ਸ, ਨ਼ੀ ਸ ਰੇ, ਮ ਰੇ, ਨ਼ੀ ਸ, ਨੁ਼ੀ ਪ਼, ਮ਼ ਪ਼ ਨ਼ੀ ਸ, ਨ਼ੀ ਸ ਰੇ ਮ ਰੇ, ਰੇ ਮ ਪ, ਰੇ ਮ ਪ ਨੁੀ ਪ, ਮ ਪ ਮ ਰੇ, ਨ਼ੀ ਸ।

2. ਰੇ ਮ ਪ, ਮ ਪ ਨੁੀ ਪ, ਮ ਪ ਨੀ ਸਂ, ਨੀ ਸਂ ਰੇਂ, ਮਂ ਰੇਂ, ਰੇਂ ਮਂ ਪਂ ਰੇਂ ਮਂ ਰੇਂ, ਨੀ ਸਂ, ਰੇਂ ਨੀ ਸਂ ਨੁੀ ਪ, ਰੇ ਮ਼ ਪ ਨੁੀ ਪ, ਮ ਪ ਰੇ ਮ ਰੇ, ਸ ਰੇ ਨ਼ੀ ਸ।

ਤਿੰਨਤਾਲ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
×				2				0				3			
ਸਥਾਈ								ਨੁੀ	ਨੁੀ	ਪ	ਮ	ਰੇ	ਸ	ਨ਼ੀ	ਸ
								ਗਾਇ	ਓ	ਗੀ	ਮੈ	ਗੁ	ਣ	ਨਿ	ਧਿ
ਰੇ	-	ਮ	ਮ	ਪ	ਨੁੀ	ਮ	ਪ	ਨੀ	ਨੀ	-	ਨੀ	ਸਂ	-	ਸਂ	ਸਂ
ਮੰ	ऽ	ਗ	ਲ	ਗਾ	ऽ	ਇਓ	ऽ	ਭ	ਲੇ	ऽ	ਸੰ	ਜੋ	ऽ	ਗ	ਭ
ਨੀ	ਸਂ	ਰੇਂ	ਸਂ	ਨੁੀ	-	ਮ	ਪ	ਨੀ	ਸਂ	ਰੇਂ	ਮਂ	ਰੇਂ	ਸਂ	ਨੀ	ਸਂ
ਲੇ	ऽ	ਦਿ	ਨ	ਅਉ	ऽ	ਸ	ਰ	ਜਉ	ऽ	ऽ	ਗੋ	ਪਾ	ऽ	ਲ	ਗੀ
ਸਂਰੇਂ	ਸਂਨੁੀ	ਪਨੁੀ	ਪਮਂ	ਰੇਮ	ਪਮ	ਰੇਸ	ਨ਼ੀਸ								
ਝਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਇਓ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ								
ਅੰਤਰਾ								ਮ	-	ਪ	ਪ	ਨੁੀ	ਪ	ਨੀ	ਨੀ
								ਸੰ	ऽ	ਤ	ਹ	ਚ	ਰ	ਨ	ਮੋ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	-	ਰੇਂ	ਨੀ	ਸਂ	-	ਨੀ	ਸਂ	ਰੇਂ	ਮਂ	ਰੇਂ	ਸਂ	ਨੀ	ਸਂ
ऽ	ਰ	ਲੋ	ऽ	ਮਾ	ऽ	ਥਾ	ऽ	ਹ	ਮ	ਰੇ	ऽ	ਮ	ਸ	ਤ	ਕਿ
ਸਂਰੇਂ	ਸਂਨੁੀ	ਪਨੁੀ	ਪਮ	ਰੇਮ	ਪਮ	ਰੇਸ	ਨ਼ੀਸ								
ਸੰऽ	ਤੁऽ	ਧੁऽ	ਰੇऽ	ਹਾऽ	ऽऽ	ਥਾऽ	ऽऽ								

ਤਿੰਨਤਾਲ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
×				2				0				3			
ਸਥਾਈ								ਸਂ	-	ਨੀ	ਸਂ	ਨੀ	-	ਧਮ	ਪ
								ਜੀ	ऽ	ਵ	ਤੁ	ਗਾ	ऽ	ऽऽ	ਮ
ਰੇ	-	ਮ	ਮ	ਪ	-	ਪ	-	ਮ	ਪ	ਸਂ	-	ਨੀ	ਪ	ਮ	ਥੇ
ਕੇ	ऽ	ਗੁ	ਣ	ਗਾ	ऽ	ਇ	ऽ	ਕ	ਰਹੁ	ਕ੍ਰਿ	ऽ	ਪਾ	ऽ	ਗੋ	ऽ
ਰੇ	ਮ	ਪ	ਮ	ਰੇ	ਸ	ਨ਼ੀ	ਸ	ਨ਼ੀ	ਸ	ਰੇ	ਮ	ਪ	ਨੀ	ਸਂ	-
ਪਾ	ऽ	ਲ	ਬੀ	ऽ	ਠੁ	ਲੇ	ऽ	ਬਿ	ਸ	ਰਿ	ਨ	ਕ	ਬ	ਹੀ	ऽ
ਮਪ	ਨੀਸਂ	ਰੇਂਮਂ	ਰੇਂਸਂ	ਨੀਸਂ	ਰੇਂਸਂ	ਨੀ	.ਪ								
ਜਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਇ	ऽ								
ਅੰਤਰਾ								ਮ	ਮ	ਪ	ਪ	ਨੀ	ਪ	ਨੀ	ਨੀ
								ਮ	ਨੁ	ਤ	ਨੁ	ਧ	ਨੁ	ਸ	ਭੁ
ਸਂ	ਸਂ	ਸਂ	-	ਰੇਂਰੇਂ	ਨੀ	ਸਂ	-	ਨੀ	ਸਂ	ਰੇਂ	ਰੇਂ	ਮਂ	-	ਰੇਂ	ਸਂ
ਤੁ	ਮ	ਗਾ	ऽ	ਸੁਆ	ऽ	ਮੀ	ऽ	ਆ	ऽ	ਨ	ਨ	ਦੂ	ऽ	ਜੀ	ऽ
ਨੀ	ਸਂ	ਰੇਂ	ਸਂ	ਨੀ	ਸਂ	ਨੀ	ਪ	ਮ	ਪ	ਸਂ	-	ਨੀ	ਪ	ਮ	ਰੇ
ਜਾ	ऽ	ऽ	ऽ	ਇ	ऽ	ऽ	ऽ	ਜਿ	ਉ	ਤੂ	ऽ	ਗਾ	ऽ	ਖਾਹਿ	ऽ
ਰੇ	ਮ	ਪ	ਮ	ਰੇ	ਸ	ਨੀ	ਸ	ਨੀ	ਸ	ਰੇ	ਮ	ਪ	ਨੀ	ਸਂ	-
ਤਿ	ਵ	ਹੀ	ऽ	ਰ	ਹ	ਣਾ	ऽ	ਤੁ	ਮ	ਗਾ	ऽ	ਪੈ	ऽ	ਨੈ	ऽ
ਮਪ	ਨੀਸਂ	ਰੇਂਮਂ	ਰੇਂਸਂ	ਨੀਸਂ	ਰੇਂਸਂ	ਨੀ	.ਪ								
ਖਾऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ਇ	ऽ								

Phone : (O) 3312440
Resi. : 5721753

Sawhney Cloth House

46, Shanker Market, Connaught Circus, New Delhi - 110 001

ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀ ਨੂੰ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਤੋਹਫੇ ਵਜੋਂ ਭੇਟ ਕਰੋ!

ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ ਸਨੇਹੀ ਨੂੰ ਤੋਹਫਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਭੁਲ-ਭੁਲਾ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਨੇਹੀ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਾਏਗਾ! ਅੱਜ ਹੀ ਚੰਦਾ ਭੇਜ ਕੇ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਤੋਹਫਾ ਭੇਟ ਕਰੋ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.) 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015

ਸੁਰ-ਲਿਪੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ

ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ॥	**Sarang, 5th Guru.**	ਸਾਰੰਗ, ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ।
ਗਾਇਓ ਰੀ ਮੈ ਗੁਣਨਿਧਿ ਮੰਗਲ ਗਾਇਓ ॥	O my mate, sing, sing I the praise of God, the Treasure of virtues.	ਨੀ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀਏ! ਮੈਂ ਨੇਕੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਗਾਇਨ, ਗਾਇਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।
ਭਲੇ ਸੰਜੋਗ ਭਲੇ ਦਿਨ ਅਉਸਰ ਜਉ ਗੋਪਾਲੁ ਰੀਝਾਇਓ ॥੧॥	Auspicious is the opportunity, auspicious the day and the moment, when man pleases his Lord.	ਸੁਲਖਣਾ ਹੈ ਉਹ ਢੋ ਮੇਲ ਅਤੇ ਸੁਲੱਖਣਾ ਉਹ ਦਿਹਾੜਾ ਅਤੇ ਮੁਹਤ, ਜਦ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਰਹਾਉ ॥	Pause.	ਠਹਿਰਾਉ।
ਸੰਤਹ ਚਰਨ ਮੋਰਲੋ ਮਾਥਾ ॥	On the saints feet, place I my forehead.	ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਉੱਤੇ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ।
ਹਮਰੇ ਮਸਤਕਿ ਸੰਤ ਧਰੇ ਹਾਥਾ ॥੧॥	On my brow the saints have placed their hand.	ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।
ਸਾਧਹ ਮੰਤ੍ਰ ਮੋਰਲੋ ਮਨੁਆ ਤਾ ਤੇ ਗਤੁ ਹੋਏ ਤ੍ਰੈਗੁਨੀਆ ॥੨॥	With the saints instruction my mind is pleased, whereby I have risen above the three qualities.	ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਮਨ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਥੀ ਗਿਆ ਹਾਂ।
ਭਗਤਹ ਦਰਸੁ ਦੇਖਿ ਨੈਨ ਰੰਗਾ ॥ ਲੋਭ ਮੋਹ ਤੂਟੇ ਭ੍ਰਮ ਸੰਗਾ ॥੩॥	Seeing the saints sight, Lord's love has welled up in mine eyes and my association with avarice, worldly love and doubt is surrendered.	ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਵੇਖਣ ਦੁਆਰਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਲਚ, ਸੰਸਾਰੀ ਮਮਤਾ ਅਤੇ ਸੰਦੇਹ ਨਾਲੋਂ ਮੇਰੀ ਸੰਗਤ ਟੁਟ ਗਈ ਹੈ।
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਖ ਸਹਜ ਅਨੰਦਾ ॥ ਖੋਲਿ ਭੀਤਿ ਮਿਲੇ ਪਰਮਾਨੰਦਾ ॥੪॥੧੪॥	Says Nanak, I now abide in peace, poise and bliss and removing the wall of spiritual ignorance, have met with the Lord of supreme bliss.	ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਰਾਮ, ਅਡੋਲਤਾ ਅਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਬੇਸਮਝੀ ਦੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹਾਂ।

◆ ◆ ◆

ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ॥	**Sarang, 5th Guru.**	ਸਾਰੰਗ, ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ।
ਜੀਵਤੁ ਰਾਮ ਕੇ ਗੁਣ ਗਾਇ ॥	I live to sing the praise of my Lord.	ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਊਂਦਾ ਹਾਂ।
ਕਰਹੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਗੋਪਾਲ ਬੀਠੁਲੇ ਬਿਸਰਿ ਨ ਕਬਹੀ ਜਾਇ ॥੧॥	O my loved Lord, show Thou mercy unto me, that I may forget Thee not ever.	ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਰਹਿਮਤ ਧਾਰ, ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਦੇ ਭੀ ਨਾ ਭੁੱਲਾਂ।
ਰਹਾਉ ॥	Pause.	ਠਹਿਰਾਉ।

ਮਨੁ ਤਨੁ ਧਨੁ ਸਭੁ ਤੁਮਰਾ ਸੁਆਮੀ ਆਨ ਨ ਦੂਜੀ ਜਾਇ ॥	My soul, body and wealth are all Thine, O Lord. There is not any other place for me.	ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੜੀ, ਦੇਹਿ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਸਮੂਹ ਤੈਂਡੀਆਂ ਹਨ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ।
ਜਿਉ ਤੂ ਰਾਖਹਿ ਤਿਵਹੀ ਰਹਣਾ ਤੁਮਰਾ ਪੈਨੈ ਖਾਇ ॥੧॥	As Thou keepest me, so do I live. I wear and eat, what Thou givest me.	ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖਦਾ ਹੈਂ, ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਜੋ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਉਹ ਪਹਿਨਦਾ ਤੇ ਖਾਂਦਾ ਹਾਂ।
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕੈ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਈ ਬਹੁੜਿ ਨ ਜਨਮਾ ਧਾਇ ॥	I am a sacrifice unto the society of the saints, through whose grace, I shall wander not into existences, again.	ਸਤਿਸੰਗਤ ਉਤੋਂ ਮੈਂ ਕੁਰਬਾਨ, ਕੁਰਬਾਨ ਵੰਞਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਜੂਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਭਟਕਾਂਗਾ।
ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤੇਰੀ ਸਰਣਾਈ ਜਿਉ ਭਾਵੈ ਤਿਵੈ ਚਲਾਇ ॥੨॥੭੫॥੯੮॥	Slave Nanak has sought Thy refuge, O Lord, As Thou willest, so do Thou drive him.	ਗੋਲੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਤੇਰੀ ਪਨਾਹ ਲਈ ਹੈ, ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਟੋਰ।

ਗੁਰਮੁਖ ਢੂਢ ਢੂਢੇਦਿਆਂ (Free Matrimonial Service)

WANTED suitable match for Gursikh Amritdhari Kamboj Sikh Boy (28, 5'-6"), fair complexion, B.Com, Diploma in Computer Science (one year). Working in Private Sector as Accountant in Chandigarh.

Contact : S. Harmohinder Singh, H. No. 148, Phase 4, S A S Nagar, Mohali

GURSIKH professional match for Convent educated slim, fair Arora girl (DOB 7 May 1975, 5'-5"), MA BEd, MBA, service in Embassy, salary five figures, does Gurbani Kirtan. Father senior executive in public sector under taking.

Contact : S. Darshan Singh, New Delhi Ph. 5850905 e-mail: tej_k_2002@hotmail.com

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ
ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਆਵਾਜ਼

ਸਿੱਖ ਲੀਗ ਪੰਦਰਵਾੜਾ

2602, ਸ਼ਾਦੀਪੁਰ ਮੇਨ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-8
ਫੋਨ : 5707096

ਗੁਰਸਿੱਖ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਜੋਗ ਪੰਦਰਾ-ਰੋਜ਼ਾ ਪੱਤਰ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਕਾਲੀ ਬਾਬਾ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ
ਪੂਸਾ ਰੋਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 110 060
ਫੋਨ: 5853955

ਜਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉਤਮ ਕਾਮਾ ॥

ਸੇਵਕਸ' ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਟਰਸਟ (ਰਜਿ.)

Sewaks' Charitable Trust (Regd.)

HELP NEEDY

Office : SCO : 1104-05, First Floor, Sector: 22-B, Chandigarh - 160 022
Tel.: 0172-701238, 713915, 701396, 612412 Fax: 0172-710739, 655821
e-mail: sewaks@usa.net - website: www.sewaks.faithweb.com

HELP NEEDY

IN THE SERVICE OF HUMANITY

Thus Spake Guru Nanak

GOD

God is one, but He has innumerable forms. He is the Creator of all and He Himself takes the human form.

He is without any kind of fear. He has no enemy and He is beyond death and He is free from rebirths.

There is only One Being Who is the Creator and the uncaused Cause of all. He has created the whole universe through His ever active will which is diffused throughout.

'Thou art beyond finiteness. We being finite praise Thee in finite terms. How can we know how great you are!'

Whoever knows the mystery expressed by the numeral One, he becomes one with Him. 'To make His will one's won' is the means to achieve Him.

The Absolute is wordless, imageless and nameless. When It came into being, It was called Word on Naam which is the cause of all creation.

He who gives himself up to His supreme will, wins the goal. No other action counts in achieving this end. The Divine will is revealed unto man by communion with the Holy Naam -the Divine Word.

The creation and the ultimate dissolution of the universe is caused through the Word. Again through the Word, it takes its existence anew.

PAGE SPONSORED BY : AHUJA FAMILY
C-353, Defence Colony New Delhi 110 024